

objé, prehladí po premerzli pijači, ali če dobiva preledene ali s slano opadene piče.

Kdor hoče svojo živino imenovane bolezní obvarovati, se mora vsega tega ogibati.

Živini za to bolezen bolni se ne sme, dokler ne ozdravi, prav nič piče pokladati. Vse zdravila so zastonj, ako se živina s klajo sili; saj je lahko zapopasti, da boln in z razno sodergo nabasan želodec ne more zmagati novih kupov klaje! Mlačna, nekoliko z moko ali pa otrobi oblojena voda je bolnemu živinčetu najbolj tečna.

Praden zdravnik pride, naj se dá živini kuhane lanéne vode, v kateri se dvojne (Doppelsalz) ali grenke (Bittersalz) soli raztopí in živinčetu popiti dá. Vzame se namreč v ta cilj in konec dober maseljc lanénega semena, ki se v štirih bokalih vode kuha, potem se ocedí in v ti vodi se raztopí pol funta ene ali druge popred imenovane soli; in te slane vode se bolnemu živinčetu vsako uro en polič dá. Brizglje ali klistire iz žajfnice in navadne kuhinjske soli vsako uro bolnemu živinčetu tudi dobro storé; zakaj prvo je, da se prav dobro očedi in blata in vetrov znebí; za tega voljo je tudi prav koristno, živini v ritnik s pooljeno roko seči in blato iztrebiti.

Gospodarske skušnje.

(Znamenja, iz katerih se dá starost živine spoznati). Zobje so pri mladi živini najgotoviši znamenje, zvediti nje starost. Tele pride po navadi z 2 sprednjima zoboma na svet in ima v 4 tednih vseh osem sprednjih zob. Od sedaj do osmega mesca se po bolj ali menj uglajenih ali odergnjenih zobeh lahko pozná, koliko je živinče staro, zlasti sta v osmem mescu dva srednja zoba krajša kakor drugi; od zdaj do osemnajstega mesca se malo po malo tudi drugi krajšajo, dokler niso vsi precej krajši in stojé čedalje bolj vsaksebi. Živinče pri dveh letih zgubi oba srednja zoba, namesti teh mlečnikov stopita dva druga stanovitna; v tretjem letu ima že stanovitne 4 zobe; v četrtem jih ima 6, in v petem letu pa vseh 8 zob; zdaj ima živinče vse stanovitne zobe. Zobje so pa še le v 6. letu vsi enako veliki. Kdor govejo živino dobro pozná, bo še njeno starost tudi za več let naprej iz zob lahko spoznal in sicer po tem, da se zobje če dalje bolj uglajajo in skrajšujejo, ker v devetem letu se druga zraven srednjih stoječa zoba, v poznejih letih pa tudi vsi drugi precej skrajšajo in nazadnje zopet tako vsaksebi stojé, kakor pri živini pri dveh letih. Tudi po rogovih se dá starost spoznati, ker so poverh dve leti čisto gladki, konec tretjega leta se napravi doli na rogu obroček, konec četrtega drugi in tako dalje. Ti obročki se dajo lahko s kake pilo tako čisto opiliti, da se celó nič ne vidi, in da se vsak, kdor le na te obročke gleda, potem lahko goljfa. Dve leti starim kravam, ki so bile že pri biku, se prične omenjeni obroček eno leto poprej; po tem takem se za eno leto starje kažejo, kakor so v resnici. Pri volih in bikih se pa ne dá starost tako lahko po rogovih spoznati, ker se ti obročki le po 5. letu prikažejo, pa še takrat ne po redu.

(Allg. Ztg. für Land- u. Forstwirthe.)

(Tudi krote so koristne). V vinogradih se nahaja dovolj merčesov, ki vinski terti veliko škode prizadevajo, h katerim prištevamo več plemen keberčkov, kateri radi, posebno čez noč, očesa vinske terte napadajo, in se potem v zemljo po pavcu globoko zarijejo. Te škodljivce zalezujejo, kakor je znano, po vinskih goricah najbolj krote; ktere jih zvečer, ko začnejo iz zemlje lesti, s svojim jezikom prav pridno lové. Ruget je eno tako kroto umoril, ki je eno uro popred v vinogradu take merčese lovila, in jih je najdel v njenem želodcu 30.

(La science pour tous.)

Za gospodinje kaj.

Virtemberžki tednik naznanja novo šego, perilo prati kakor je navadna v Elzasu in jo že leto in dan tudi v Hohenheimu in Štutgartu z velikim pridom posnemajo. Pri tem perilu ne potratijo ne toliko časa, ne dela, in tudi derv menj požgó, perilo ne terpi veliko pri mencanji in je pri tem belo kakor sneg. Perejo pa po ti šegi, ktere bo sleherna gospodinja vesela, tako-le:

„Skuha se 2 funta žajfe kakor močnik, prilije se 25 bokalov mlačne vode, k vsemu temu se pridá polna žljica terpentinovega cveta (Terpentinegeist) in pa dve žljici amoniakovca (Salmiakgeist); ta zmes se pretepe prav dobro s kako čedno metlico. V to žajfnico se dene potem perilo, kjer naj 2 uri leží, toda čeber se mora dobro pokriti, in potem se začne prati. Kadar je vse perilo oprano, se dene zopet v mlačno, potem pa v plavkasto vodo.“

Ta žajfnica se more dvakrat rabiti, če se le zopet sogreje, in ji pol žljice terpentinovca, ena žljica pa amoniakovca pridene.

Varite se mazačev!

Da le kovač podkev, ključar ključavnico, urar uro, suk nar sukujo in tako vsak drug rokodelec in umetnik take reči izdelovati zná, katerih se je učil in izučil, je vsakemu znano, in vsak pameten človek, če to ali uno potrebuje, gré k pravemu mojstru, ne pa k mojstru-skazu.

Le zdravnik utegne vsak cigan biti, mislijo nekteri in ne pomislijo, da še bolj umetno zložen kakor ura je zložen človeški život, v katerem se suče tavžent kolesic kaj tanko izdelanih in prečudno sklenjenih v umetno mašino, v kateri umerljivi telesnosti gospoduje še neumerjoča duša.

„Novice“ so že večkrat svarile bolnike, nikar ne pomóči iskati od ljudi, kateri niso izučeni in skušeni zdravniki, — al zmiraj je še treba novih opominov in zlasti ob časih, kadar se utegnejo nalezljive bolezní razširjevati po deželah, kakor se to rado godí ob časih vojske. Naj se bolniki v tacih boleznih svetov umnega zdravnika poslužujejo in ravnajo po postavah, ktere so za take bolezní dane, pa ne po svetu lažnjivih mazačev, katerih je posebno veliko v krajnski deželi, da bolnike v hromoto ali pa v naglo smert zapeljejo! Priprosti sami sebe in bedake goljufajo — prekanjeni lažnjivci pa še modre ujamejo.

Eden tacih mojstrov-skazov je neki rokodelec, ki se močno v zdravništvo, posebno s homeopatičnimi „kuglicami“ meša. Preteklo leto je neki ženi za njenega vodeničnega moža kamilčno vodo svetoval. Ker je pa Nemeč, in le slabo krajnsko govori, zraven pa še močno tobak šnofa, da ima zmiraj nos zamašen, da ga je težko zastopiti, je žena namesto „kamilčen tē“ zastopila „kobilčen tē“. Žena skuha tedaj kobilic (Heuschrecken) in daje kobilčno vodo možu piti. Mož je le z velikim premagovanjem ostudno vodo pil, ktera mu je bolj gori kakor doli lezla. — S takim premagovanjem tudi bolniki več tednov staro, smerdljivo „magnetizirano“ oselsko vodo pijejo, in v smert lezejo, zanemarjaje druge pravšne zdravila.

Še bolj nevarno je tako imenovane „Morisonove“ pilne in druge take po časnikih priporočane in za vse bolezní hvaljene zdravila jemati. Večidel si bolniki po ti poti škodo napravijo, ktera se ne dá več odverniti.

Naj bi tedaj ne bili dobri svēti le bob v steno!

Iz Teržiča.

Tomaž Pirc, zdravnik.

Zgodovinske reči.

Spisal P. Hicinger.

1.

Starinske najdbe.

Pri Trebnem v dolenski strani so se našle že mnogotere starine, o katerih je deloma Valvazor pisal, deloma

gosp. Knabel govoril (Mittheil. des hist. Vereins für Krain 1851 str. 74). Med poslednjimi je bilo pet altarskih kamnov, posvečenih rimskemu Jupiterju in drugim bogovom, tudi duhu, krajnemu varhu, in pa Mitratu, eden pa je bil groben kamen. Sedmi kamen z napisom od ondot je dal vlani v ljubljanski muzej kmet Jožef Zore od sv. Štefana hišna št. 2; imel ga je pred za ognjiše, rad se ga je pa znebil v slavo svoje domovine. Napis tega kamna je takšen:

DIIS DEABVSQV.

OMNIB. . GENI.

.. CI SACR.

PRO SALVTE IMP. ALE. AN

RI AVG. IVLIVS TERE

TIVS BF. COS. LEG. X.

GEM. SEVERIAN.

V. S. L. M. IVLIANO

ET CRISPINO COS. PR. NON.

OCTOBRES

To je: „Diis Deabusque omnibus, Genio loci sacrum. Pro salute Imperatoris Alexandri Augusti, Julius Terentius, beneficiarius Consulis Legionis decimae geminae Severianae, votum solvit lubens merito, Juliano et Crispino Consulibus pridie Nonas Octobres.“ Ali po slovensko: „Bogovom in Boginjam vsem, duhu varhu kraja posvečeno. Za zdravje cesarja Aleksandra presvetlega, je Juli Terenci, po dobroti konsulovi odbran v deseto dvojno legijo Severjevo, obljubo spolnil rad po vrednosti, v letu, ko sta bila Julijan in Krispin konsula, v dan pred nonami mesca oktobra, ali 6. oktobra leta 224 po Kristusu.“

Ta kamen je novo spričevanje, da je bilo pri Trebnem ob rimskem času precej veliko mesto, ker so ondi stali vojaki desete legije, in tudi štirnajste, kakor se posneti more iz družega kamna, in ker so se ondi nahajali templji raznim bogovom posvečeni.

Temu kamnu se je v zadnje vendar boljše zgodilo, kakor tistim 800 bronastim in 50 srebernim denarjem, ki jih je neki kmet pri Radoljci v jeseni našel, pa večidel nekemu kovaču dal. Dr. Volpi je tistih denarjev dobil kacic petero; bili so od Dioklecijana, Konstancija, Klora in Maksimilijana, rimskih cesarjev. Vendar bi bilo prav, če bi se tudi na Gorenškem bolj skerbelo za starinske najdbe, da bi se kaj več moglo dogotoviti za staro zgodovino ondašnjih krajev. Sej so že vendar tudi v Bohinji našli denarjev rimskih pod Babjim zobom, zapestnic in družih starih stvari pri Ajdovskem gradu blizu Bitna. Ostanke tega starega gradca šteje dr. Morlot, učen zemljioslovec, za razvaline rimske terdnjave, s katero so hotli svoje ondašnje rudnike varovati; se namreč v bohinjski strani sèm ter tje nahaja sled, da se je ondi že v celó starodavnih časih železna ruda kopala in žgala. Vredno je, da tudi domači na takošne reči pazijo; drugač se dostikrat godi, da si mnoge najdbe v naših krajih pred ptujci v čast štejejo.

Tudi druge krajske strani utegnejo kaj neznanega iz starih časov zakrivati, kar bi bilo vredno na svetlo spraviti. Kakor sem slišal iz ust gosp. Hočvarja, cesarskega urednika, se med Lašičami in Grosupljami znajo ostanki stare ceste; ni morebiti taka pot iz ribniške ali obloške strani ondot šla proti stari Emoni? Posebno tehtno se mi je zdelo naznanilo, da je v imenovani strani grič, na katerem sta dva velika, na štiri vogle obdelana kamna, eden nekaj večji memo družega; ondašnje ljudstvo pravi, da so to ajdovski altarji. Tudi ta reč bi bila vredna bolj natančnega pregleda; morebiti bi se našlo kaj več pomljlivega.

2.

Iz sredocásne zgodovine slovenskih krajev.

Dopisi „iz potne bisage“ so marsiktero stvar iz stareje slovenske zgodovine v spomin poklicali; naj se po tacih potih med našim ljudstvom nekoliko več želje obudi, zgodovino svojih krajev bolj natanko znati. Naj pridenem tudi

jez kako mervico, ki je bila sicer deloma že v družih listih naznanjena (glej „Mittheil. des histor. Vereins für Krain, Jahrg. 1855, 1856“).

Stare akvilejske listine so zgodovino slovenske zemlje veliko bolj obilno odkrile memo tega, kar se je poprej vedilo. Zakaj po daritvi cesarja Henrika IV. so se od leta 1077 akvilejski patrijarhi šteli vojvodi cele Furlanije z Goriškim vred, in mejni grofje ali markezi Istrije in Krajne; po družih podaritvah so dobili tudi mnoge posebne posesti v Primorji po Krajskem, Štajarskem in Koroškem v svojo last, in so jih potem v najemšine ali v fevde dajali svojim zvestim služabnikom in drugim plemenitnikom. Po takem se tedaj od mnogoterih slovenskih krajev dá kaj več povedati, kakor je bilo pa do slej znano.

Tako sta bila Divinski grad v Primorji, in Premski grad na Pivki zgodaj lastina akvilejske cerkve; patrijarh Gregor ji je leta 1256 podelil Rudolfu, svojemu zvestemu vdajancu ali vazalu; pa v Divinu je bil že poprej, leta 1238 stoječ Voskalk, služaben patrijarhu Bertoldu. Ugon divinski se je odpovedal podložnosti do patrijarha Markvarda leta 1396, in se je vdal avstrijskim nadvojvodom. Ko so leta 1399 divinski plemenitniki izmerli, je imenovane grajšine podedoval Rambert blagorodni Walsee, ki je imel ženo Katarino divinsko. V letu 1498 je tudi tega rodovina izmerla, in vse njene posesti je prejel cesar Friderik IV.

Vsa Tominska stran z Bovcom in Idrijo vred je bila tudi davno akvilejsko posestvo; ondi pa so patrijarhi vedno stavili posebne glavarje, da jim je zemlja bolj gotovo ostala v popolni vlasti. Takošnega je patrijarh Rajmund pred letom 1297 postavil Feba turjanskega; leta 1322 je bil Rajmund, leta 1328 Antoniol turjanski ondi glavar. V letu 1379 je tominski grad imel goriški grof Majnard VII. v rokah; pa leta 1382 je bil prisiljen ga patrijarhu Markvardu nazaj dati. Ko so pa Benečani leta 1420 patrijarhu Ludoviku vzeli vso Furlanijo, je tominsko glavarstvo ostalo goriškemu grofu Henriku IV. Poslednji goriški grof Leonard je leta 1500 vse svoje posestva in tudi tominsko stran zapustil cesarju Maksimilijanu I.

Vipavsko stran so patrijarhi večidel na drobno delili v najem; grad pa, gornji in spodnji so s sodnijo vred dajali posebnim svojim vazalom. Pervikrat se Vipava bere v listini iz leta 1156.

Za patrijarha Rajmunda je leta 1275 vipavski grad imel Ditmar rifenberžki, leta 1291 pa Konrad vogarski; za patrijarha Petra leta 1300 ga je prejel Godefried vipavski, za patrijarha Pagana pa leta 1320 Rajner njegov točaj, in leta 1329 Konrad Voguhad iz Vipave. Tudi goriški grofje so Vipavo večkrat imeli v najemu; krog leta 1299 Albert II., leta 1323 Henrik II., in leta 1342 Albert IV., ki se je zato pogodil s patrijarhom Bertrantom. Vendar leta 1357 je Vipavo imel v rokah avstrijski vojvoda Albert II.; pozneje pa, ko so patrijarhi po Benečanih zgubili vso deželjsko oblast, je Vipava popolnoma ostala avstrijskim nadvojvodom. Cesar Friderik IV. je leta 1478 za svojega oskerbnika ondi postavil Leonarda Herberstajnerja, cesarskega poslanca na Rusovskem.

Postojna in Lož sta po posebnih darilnih listih prišla v posestvo akvilejske cerkve; iz čigave roke, ni jasno. Pa že leta 1138 se bere Herman arisperžki ali postojnski med patrijarhovimi vazali. Za patrijarha Rajmunda je imel od leta 1262 Herman postojnski ondašni grad, za njim pa leta 1296 njegov sin Askvin; Kunigunda, Hermanova vdova, je potem odjenjala od te najemšine, in jo je prejel Albert II., goriški grof, in za njim leta 1305 Albert III. Pa leta 1336 sta se Postojne polastila avstrijska nadvojvoda Albert II. in Oton, zastran dote svoje matere Elizabete goriške. Po posebni pogodbi s patrijarhom Bertrandom je bila Postojna dana Anžu Šteberžkemu; od njegovih sinov Anža in Vilhelma pa sta jo leta 1371 rešila avstrijska nadvojvoda Albert III. in Leopold III. — Lož se pervikrat bere v listini

*

iz leta 1156. Pozneje je imel ta kraj do leta svoje smerti 1228 v najem Henrik II. meranski, markez istrijski; po tem ga je njegova vdova Sofija zopet zročila akvilejski cerkvi, in prejel ga je do leta 1244 Ulrik šternberški; postavljen je bil ondi za dalje patrijarhov glavar ali sodnik. Takošen je bil krog leta 1290 Herman, vitez ložki, po tem Tomaž iz Kukaneje; leta 1300 pa je patrijarh Peter ložki grad dal Henriku II. goriškemu. V letu 1335 je patrijarh Bertrand ložko stran dal Henriku ortenburškemu v najem; po smerti poslednjega ortenburškega jo je leta 1421 podedoval Herman II. grof celjski; ko so pa leta 1456 Celjski izmerli, je prišla v last cesarju Frideriku IV. — Cerknico s svojo okolico je bil leta 1040 akvilejski cerkvi izročil cesar Henrik III.; bila je potem z Ložem združena, po samem pa raznim najemnikom dajana, dokler ni prišla avstrijskim knezom v posest. Akvilejska cerkev je imela še mnoge druge posestva po Slovenskem, deloma jih je prejela po cesarji, deloma po koroških vojvodih in po meranskih. Tako so bile po gorenski strani v oblasti patrijarhov grajšine Gamberg, Limberg, Lebék; po dolenski strani Podpeč, Merna, Čretež, dalje Poljane, Kostel, Ortenek, Cobelsberg, ktere poslednje so imeli ortenburški grofje v najemu; Kočevje je že leta 1247 patrijarh Bertold prepustil Frideriku ortenburškemu. Na Štajarskem je patrijarh Bertold, ki je bil iz meranske rodovine, svoj delež, namreč Slovenji gradec leta 1251 prepustil svoji cerkvi; imeli so ga potem avstrijski vojvodi v najemu. Tudi Gornji grad in Verbovec sta bila avkvilejska, prejemale so ju Celjski grofje v najem; razun teh še razne kmetije in desetine. Celó ljubljanski grad se je štel za lastino patrijarhov, pred ko ne zatega voljo, ker so se imenovali mejni grofje krajnske zemlje; ko se je v letu 1252 koroški vojvoda Ulrik III. obnašal za prostega gospodarja v Ljubljani, ga je patrijarh Grégor s papeževo sodbo prisilil, da je mogel ključé ljubljanskega grada častno izročiti patrijarhovemu poslancu.

Po takem stare akvilejske listine mnogotere reči pojasnujejo v slovenski zgodovini; nekakošna svetloba po njih prihaja v tisto zmešano naštevanje gospodarjev, ki so zapovedovali v tem in tem kraju, v tem in tem gradu. Kaže se, da ta zmešnjava prihaja od tod, ker so razni plemenitniki zaporedoma posestva prejemale v najem iz rok deželnega gospoda. Pa tudi razne druge listine, ki se hranjujejo po dunajskih in drugotnih arkivih, so že veliko pripomogle v pojasnjenje naše zgodovine. Naj navedem še nektare reči, pa bolj od krajnskih krajev.

Za Ljubljano bi kdo vprašal najpopred, se je li kaj več od nje našlo, ko so se že toliko prepirali zastran njenega nemškega imena? Ravno od tega mesta doslej ne vem družega reči, razun da se mi čudno zdi, kako more kdo toliko oblik nemškega imena ugibati, Liubach, Laubach itd., ko vendar stare listine ne kažejo družega pisanja, razun Laybach, in še tiste stare listine ne segajo dalje, kakor do leta 1248 in 1250; take namreč so doslej znane iz ljubljanskih in akvilejskih arkivov; samo v nekem unanjem arkivu na Bavarskem se bere Ljubljana v listini iz leta 1144, pa tudi ondi je pisano Laibach (med pričami je namreč brat koroškega vojvoda Henrika, Udalricus de Laibach). Dr. Richter je menil sicer, da ime Leopach, ki se nahaja v Turočevih ogerskih letopisih, bi utegnilo Ljubljano pomenjevati; ondi je namreč povedano, da so se Ogrji ali Madžari pri gradu, Leopach imenovanem, bili z istrijskim grofom Godefridom, koroškim vojvodom Eberardom, in akvilejskim patrijarhom Friderikom v letu 906 in 915. Po takem bi bila najstarija oblika nemškega imena za Ljubljano Leopach; pa tudi ta je negotova. Zakaj po akvilejskih listinah je bil kdaj tudi pri Vidmu na Furlanskem kraj Laypacum in imenovana bitva je utegnula tudi ondi se goditi; pa tudi na Koroškem pri Pliberku, je neki kraj imenovan Loibach. Čudno je vendar, da je

od Ljubljane iz srednjega veka tako malo pisanega spričevanja, ko je vendar takrat tudi stala, in se od družih manj vrednih krajev nahaja polno starih listin. Ali so stare listine ljubljanskega mesta zgorele, ali so še v kakem arkivu zakopane? Celó Valvazor vé le malo povedati od Ljubljane, bodi si posvetne ali cerkvene zgodovine do trinajstega stoletja.

Nasprot se bere od Kerškega že v listini iz leta 895, da je kralj Arnulf ta kraj podaril svojemu zvestemu Valtvinu, kateri je bil zmed prednikov sv. Heme; posesti v ti okolici so bile leta 1025 tudi podeljene Vilhelmu, grofu v Savinski dolini in sinu sv. Heme, po cesarji Konradu II. Pozneje leta 1188 je Kerški grad imel v posesti grof Adalbert bogenski, kterege rodovina je bila kdaj tudi s sv. Hemo v zvezi. Kerško je bilo potem leta 1478 v mesto povišano, po cesarji Frideriku IV.

Da je zastran Loke najstarija listina iz leta 974, ko je cesar Oton II. tisto stran podelil frizinskemu škofu, je znano. Mesto pa se je še le pozneje zastavilo; leta 1317 ga je škof Konrad prvič obdal z zidom. — Kranj se sploh šteje za staro mesto, kjer so kdaj stali krajnski markezi, ali pa koroški vojvodi Bernard in Ulrik III.; vendar starje listine od tega mesta ni znane, razun iz leta 1226; leta 1309 se bere prvi mestni sodnik v Kranji, Perneusel. — Kamnik nasprot se imenuje že leta 1156; vojvoda Bertold meranski je takrat ondi stal, pozneje pa drugi vojvodi.

Višnja gora se bere v listini leta 1156 za terg, mesto je postalo leta 1478 po cesarji Frideriku. — Kostanjevica se imenuje najpred leta 1220; koroški vojvoda Bernard se je ondi rad deržal, in leta 1249 tudi vstanovil cistercijanski samostan. — Metlika in Černomelj se pervikrat bereta leta 1228, oba kraja sta bila v rokah meranskih vojvodov; ko so tisti izmerli z Otonom leta 1248, je goriški Majnard III. tisto posestvo podedoval; po smerti grofa Alberta IV. pa sta nastopila avstrijska nadvojvoda Albert III. in Leopold III. leta 1374.

Teržič se v zatiških listinah leta 1261 bere za terg pod Ljubeljem (forum sub Lubelino), koroški vojvoda Ulrik III. je namreč takrat ondi posestva zročil zatiškemu samostanu; drugo ime, Neumarkt ali novi terg, se ondi nahaja pod letom 1320. Po takem bi utegnila poterjena biti pripoved, da je Teržič kdaj višje pod Ljubeljem stal, po velikem posipu pa nižje prestavljen bil. Leta 1305 je teržiški grad imel v posesti goriški grof Albert III.; pozneje leta 1399 se bere pa avstrijski nadvojvoda Vilhelm; terške pravice je kraju dodelil cesar Friderik IV.

Radoljca se pervikrat bere v listini iz leta 1323; takrat je že blezo imela mestne pravice; leta 1344 je Ulrik za sodnika ondi imenovan. Ribnica se prvič nahaja v listu od leta 1383, ker sploh pomanjkuje pisnih spričevanj iz tiste strani. Radoljca in Ribnica ste se obe šteje za posest ortenburških grofov; po smerti grofa Friderika leta 1421 ji je podedoval celjski grof Herman II., pozneje leta 1456 pa cesar Friderik IV. — Za Novo mesto je znano, da ga je ustavil nadvojvoda Rudolf IV. leta 1365; da je pa ondi pred stal stolp, Gradec imenovan, in pa da je bil zraven tudi terg (Markstett), se kaže iz zatiških rokopisov.

Zastran Zatičine ne pišem posebnega, ker se pri Valvazorji že bere zadosti; samo basni o zeleni ptici, ki je klicala: Sit hic! Sit hic (tukaj bodi samostan)! ne poterdim. Ustavni list patrijarha Peregrina leta 1135 pravi naravnost, da se je kraj imenoval Sityk med ljudstvom, to je po slovensko Zatik ali Zatičina. — Če bi o Velesovem gosp. Pintar hotel kaj poiskati, kakor je namerjal list „iz potne bisage“, prav bi bilo. Ustavni list tega samostana, ki ga Valvazor ni poznal, je zdaj znan, iz rok patrijarha Bertolda leta 1238 (glej „Mittheil. des histor. Vereins für Krain 1854“ str. 76 in „Notizenblatt der kais.

Akademie 1857⁴ str. 297). Tehtno je, da so v tisti listini imenovani vinogradi pri Bišati in drugod na Gorenskem.

Kratkočasno berilo.

Atala.

Spisal Chateaubriand. Poslovenil po originalu Mih. Verne.

(Dalje).

Skozi drevje zagledava nekega mladenča; baklo ima v rokah in podoben je spomladnemu duhu, ki po gojzdih teka, spavajočo naravo obudit. Nekako zaljubljen je, ki potova, zvedit v koči svoje drage osodo svoje ljubezni.

Če devica baklo ugasne, dovoli v snudbo; če je pa ne ugasne in se zagerne, zaverže ženina.

Vojak, ki po senci plazi, poje s tihim glasom naslednje besede:

„Prehititi čem stopnje dneva verh hribov, samotne golobice svoje pod gojzdnimi hrasti iskat“.

„Veržico porceljanastih školjk sem ji na vrat obesil; tri rudeče za ljubezen svojo, tri višnjeve za strah svoj, tri sinje za upanje svoje“.

„Mila ima oči kakor popelica, in rahel kinč las kakor polje laškega pšena; nje usta so kakor rožnobjna školjka, ki jo biseri venčajo; njene persi kakor dve mlade kozi brez madeža, ki jih je ena mati enega dne rodila“.

„Da bi Mila to baklo ugasnila! Da bi njene usta radostno senco na-njo dahnile! Nedrije njeno bom oplodil — upanje domovine bo na persih njenih viselo, in nad zibeljo sina svojega bom puhal iz zalo okinčane pipe mirú“.

„Naj prehitim tedaj stopnje dneva na verih hribov, samotne golobice svoje pod gojzdnimi hrasti iskat“.

Tako poje mladenec; glasi njegovi zmešajo dušo mojo do dna in spremené očividno Atalino obličje; najine sklenjene roke se tresejo. Kmalo pa obudi najino pazljivost drugi, nama še veliko nevarniši prizor.

Ravno greva memo groba nekega otroka, ki je dvema narodoma v mejo bil. Po navadi so ga bili na robu ceste napravili, da bi mlade ženske, ki memo njega k izvirku hodijo, dušo nedolžne stvarice v svoje oserčje sprejeti, in jo domovini spet poverniti zamogle. Bilo je tu ravno nekoliko nevest, ki, materinske sreče željne, svoje usta odpirajo, da bi malega otroka dušo, ki, kakor menijo, nad cveticami plava, v-se sprejele. Kmalo pride tudi otrokova mati, ter položi koruzen klas in belih limbarjev na grob. Zemljo namaka s solzami svojimi — sede na vlažno trato, ter govori z ginjenim glasom detetu svojemu:

„O novorojeni moj! zakaj bi te objokovala v tvoji zemeljni zibelji? Ko mali ptiček doraste, si mora sam hrane iskati, in najde v puščavi pač veliko grenkih zern. Ti, o ti nisi solz poznal; serca tvojega ni osmodil pogubljeni pih ljudi! Berst, ki v svojem zavitku sahne, preide z vso svojo dišavo, kakor ti, o sinek moj, z vso svojo nedolžnostjo. Blagor njim, ki v zibelji umerjejo! družega ne poznajo ko materne poljubke in smehleje“.

Najine lastne serca so naji bile že premagale, in sedaj obnemagava skoraj pod bremenom teh prilik rahločutja in materinske ljubezni, ki naji v ti milo mikavni samoti zaleze. V naročji nesem Atalo v gojzdno goščo in ji pravim marsikaj, kar bi danas zastoj iskal na svojim jeziku. — Jug, sin moj dragi, pride ob svojo vročino, ko čez snežnike piha. Spomini ljubezni v sercu starčka so kakor plamen dneva, ki se po sončnem zahodu, in ko nad kočami divjakov tihota plava, iz mirne lune žari.

Kdo je mogel Atalo oteti? kdo ji brani, naravi se udati? Brez dvoma le čudež — in — ta čudež se zgodi. Simaghanova hči se oberne k Bogu kristjanov: na tla se verže in pošilja gorečo molitev k svoji materi in h kraljici devic. Od tega hipa, Renat! sem zadobil čudovit zapopadek vere, ki je v stanu v gojzdih pri vsem pomanjkanji življenja nesrečne s tisučerimi darovi oblagodariti; tiste vere,

ki s svojo mogočnostjo strasti kroti in jih sama premaga, dasiravno jih vse — skrivnost gojzdov, nenazočnost ljudi in zvesto molčanje sence podpira. O kako rajnska se mi je zdela ta divjakinja, nevedna Atala, ki pred staro poderto jelko, kakor pred altarjem, klečé, Boga za svojega molikovavskega ljubiča moli. Njene k ponočnim zvezdam povzdignjene oči, njene lica, ki so se solz vere in ljubezni lesketale, so bile nepopisljive lepote. Večkrat se mi je zdelo, kakor da bi hotla v nebesa zleteti; večkrat se mi je zdelo kakor da bi vidil po mesečnih žarkih k nji dohajati — kakor da bi slišal med vejami drevja tiste duhove, ki jih Bog kristjanov puščavnikom na skalovje pošilja, ko jih misli k sebi pozvati. To me je žalilo, ker sem se bal, da ima Atala le še malo časa na zemlji bivati.

Med tem preliva toliko solz, se kaže tako nesrečno, da bi bil morda dovolil razpustiti jo, ako bi se ne bil krik smerti v gojzdih oglasil. Štirje oroženi planejo nad-me — zgrešili so naji bili — vojni poglavar je bil ukazal za nama hiteti.

Atali, ki je bila v svoji ponosni hoji kraljici enaka, se ni pristojno zdelo, s temi vojaki govoriti. Gospodovavno jih pogleda, ter se podá k Simaghanu.

Nič ne opravi. Moje stražnike in verige moje pomnožé in ljubico ločijo od mene. Pet noči preteče, kar zagledamo na bregu reke Šata-Uše Apalašuklo. Berž me ovenčajo s cveticami, mi olikajo obličje z lazuro in cinobrom, mi utaknejo biserov v nos in v ušesa, in mi dajo Šišikuo *) v roke.

Tako v žertvo okinčan pridem v Apalašuklo vsred vpijoče derhali. Menil sem, da je ob moje življenje, ko se na enkrat glas velike školjke zasliši, in Miko, ali narodni poglavar, napové narodni zbor.

Muke, s katerimi divjaki vojne jetnike moré, so ti znane, sin moj. Nekteri kristjanski misijonarji, ki so pri tem lastno življenje v nevarnost stavili in netrudljivo človekoljubje nazočevali, so bili pri mnogih narodih opravili, da se je germada s precej lahko sužnostjo nadomestovala. Muskogulgi niso bili sicer te šege še sprejeli, vendar pa se je velika stranka za-njo glasila. To važno zadevo razsoditi, skličé Miko Sašemce **) v zbor. V zbirališče me peljejo.

Ne deleč od Apalašukle stoji na samotnem griču posvetovavnišče. Trije krogi stebrov so zale stavbe tega okroglega poslopja. Stebri so iz uglajenega in rezanega cipresnega lesa: toliko visokejši in debelejši so, pa toliko manj jih je, kolikor bolj se sredi bližajo, ki jo en sam steber naznačuje. Izverh tega stebra so razpeti zavoji iz drevesne kože na ostale stebre, in to dela, da je streha poslopja prederti vertnici podobna.

Svét se zbira. Petdeset starčkov v brebrovih kožuhih se uversti na stopnicah, ki so vratam poslopja nasproti napravljene. Veliki poglavar sedí vsred njih. V roki ima pipo mirú, ki je za boj napolopisana. Na desno starčkov sedí petdeset žen v obleki iz labudovega perja. Vojni poglavar s tomahavkom ***) v rokah, glave s pirjem okinčane, roke in persi s kervjo namazane, sedé na levi.

Pri stebri gorí zborni ogenj. Pervi čarovnik, v dolgi obleki, z nagatjeno sovo na glavi, in z osmirimi stražniki tempeljna obdan, vliva balzama kopalnega drevesa v zubelj in daruje soncu. Trojna versta starčkov, žen in vojakov, popi, oblaki kadila, daritev — vse dela ta zbor veličasten.

Zvezan stojim vsred zbora. Po doveršeni daritvi poprime Miko besedo, ter priprosto razlaga predmet, zastran kterege se je zbor sošel. V posvedočanje svojih besed verže sinjo ovratnico po sobi.

Nato se vzdigne nek Sašemec iz orlovega rodú, ter govori tako: „Oče moj Miko, Sašemci, žene, vojaki čve-

*) Šišikua je nekakošno glasbino orodje.

**) Sašemci so narodni svetovavci.

***) Tomahavk je sekira.

koj po cvetji z vodo napolnijo. Jim od časa do časa vode prilivati, je še boljše, in če večkrat se luknje zalijejo, tem koristniše je to delo drevesom. Kdor jemlje pa namesti vode gnojnice, še bolje opravi, ker po ti zamoki drevju pripomore, da dovelj cvetja nastavi in polno sadja obrodi. To zná vsak sadjorejec poskusiti, zato ker mu malo dela in stroškov prizadene, in prav bi bilo, da bi se to vsako leto opravljalo, ker bi utegnulo kmetovavcom dovelj koristi donašati. Znano je, da je na južnim Nemškem veliko kmetovavcov, kateri imajo le malo sadnega drevja, vendar pa pridelajo skoraj vsako leto na kupe sadja. Marsikdo je mislil, da z drevjem coprajo, ker jim vsako leto in tako bogato obrodi. K temu pa le gori omenjeno sredstvo največ pripomore.

Pomona.

(Kako kole v zemljo staviti?) Neki amerikansk mlinar pripoveduje, da je pri popravljanji starega malna našel, da so koli, ki so bili s spodnjim koncom debla nakviško postavljeni, skoraj vsi še tako terdni, kakor da bi bili še le pred malo časom v zemljo postavljeni bili; nasproti pa so bili koli, ki so bili s spodnjim koncom debla v zemljo postavljeni, vsi strohnjeni, čeravno so bili vsi iz enega gojzda in ravno na tisti kraj postavljeni.

(Laška repica) je pri nas v Kastelaunu na Nemškem za človeško jed prav malo obrajtana, razun če se napravlja kakor pesa za kisko salato, pa jo mora jesih popolnoma prevzeti, tako, da pozemeljski in nekako zoperni okus zgubi. Na to vižo je za salato prav dobra ne samo pri mesu ampak tudi s krompirjem zmešana. Tako napravljena laška repica zaleže, posebno ondi, kjer nimajo obilo krompirja, veliko ljudem za živež. Iz te repice napravljajo tu in tam sirup, kakor iz pese. — Tako piše gospod fajmošter Bartels.

Kmetijska novica.

Na prošnjo c. kr. dunajske kmetijske družbe na c. kr. poglavarstvo za postavbo občne dolžnosti gosence z drevja oberati, je vis. c. k. ministerstvo notranjih zadev odgovorilo, da bo kmali poljsko-policijska postavba oklicana, ktera postavba bo tudi obsegala ukaze za oberanje gosenc. V tem je pa c. k. ministerstvo okrajnim gosposkam zapovedalo, naj poskerbé, da se v vsih občinah ali srenjah gosence pridno oberajo. Ob enem je bilo tudi okrajnim gosposkam zapovedano, naj čujejo, da se bode prepoved vsaki čas zastran tičolova (tiče loviti) natanko spolnovala.

Po tem razglasu imamo tedaj že več let željno pričakovano postavbo za varstvo polja in poljskih pridelkov kmali dobiti.

Opomin zastran starega dnarja.

Sploh je znano, da novi dnar, ki je 1. nov. 1858 v vseh c. k. deželah postavno vpeljan, bo edini veljavni dnar, in da tudi vsi stari bankovci do konca tekočega leta 1859 popolnoma pridejo izmed ljudstva, na njih mesto pa bodo stopili novi bankovci, katerih se že zdaj od dné do dné več med ljudstvom nahaja, ker kase starih več ne izdajajo.

Stari bankovci po 1000 fl. starega ali 1050 fl. n. dn., po 100 fl. st. ali 105 fl. n. dn., po 50 fl. st. ali 52 fl. 50 kr. n. dn., po 10 fl. st. ali 10 fl. 50 kr. n. dn., po 5 fl. st. ali 5 fl. 25 kr. n. dn., po 2 fl. st. ali 2 fl. 10 kr. n. dn. in po 1 fl. st. ali 1 fl. 5 kr. n. dn. so po postavi preklicani tako-le:

Stari bankovci po 1000 fl. do 31. maja tega leta,
bankovci po 100 fl. in po 50 fl. do 31. julija ali malega serpana tega leta,
bankovci po 10 fl. do 30. septembra ali kimovca tega leta,
bankovci po 5 fl., 2 fl. in 1 fl. do konca oktobra tega leta.

Vse glavne deželne kase v Ljubljani, Celovcu, Gradcu, Terstu itd. menjajo do tukaj imenovanih obrokov ali brištov stare bankovce za nove, vse cesarske davkovske gosposke pa jih tudi do tega časa jemljejo za plačila.

Na Dunaji se bodo pa vse sorte stari bankovci en mesec dalje za nove premenjevali le v bankni kasi.

Pozneje se ne bodo mogli stari bankovci nikjer premenjati; zato naj jih vsakdo v pravem času zamenja, da ne bo zgube imel.

Ravno tako bodo tudi stari dvakrajcarji, kateri so po novem dnarji 3 krajcarje ali 3 solde *) vredni, le še do konca mesca julija ali malega serpana veljali.

Potrebno se nam je zdelo naše bravece še enkrat opomniti tega preklica, da ne bo zmešnjave in zgube.

Zgodovinske reči.

Spisal P. Hicinger.

3.

Nekdanji potresi in posipi na Slovenskem.

Slovensko zemljo potresi radi nadlegvajo, mnogokrat jih čutimo tudi sedanje čase; vendar v nekdanjih dneh so se godili večkrat posebni siloviti potresi, tako da so se hribje udirali, gradovi posipali in mesta.

Tak posebno strašen potres je bil leta 1348 ravno na dan spreobrnjenja sv. Pavla, 25. januarja proti večernični uri, kakor piše Valvazor (15. bukve str. 321) in drugi. Ta potres sicer ni zadel samo slovenske zemlje, segel je tudi čez gornjo Italijo, Dalmacijo in Avstrijo, Ogersko in Moravsko; terpel je celih 40 dni, in je razsul kacic 26 mest, in mnogo gradov, kakor piše štajarski zgodovinar A. J. Cezar, 40 gradov samo na Krajskem, Koroškem in Štajarskem (Annal. b. III. stran 212). Ljudstvo in živina je konec našlo v razvalinah zidov, pohištvev in cerkev; mnogotere kraje so gore zasule in zemlja jih je požerla. Na Krajskem je posebno terpela notranja stran, tudi ribniška okolica.

Na Koroškem je zlasti Beljak bil zadet in ondašnja okolica. O tem se bere v zgodovinskih odlomkih pri Bernardu de Rubeis (Monumenta eccl. Apuil. appendix. str. 42): Potres je Koroško potresel čez vso mero. Beljak je tako razdjel, da ni ne ena hiša cela ostala, razun nekterih majhnih, lesenih. Tudi velika cerkev, v kateri je bilo veliko moštva in ženstva, je s takim vihrom se posula, da ni mogel ne en človek oditi. Ravno tako se je godilo tudi po miških hišah. Ravno tisto uro pa je tudi toliko vode prišlo po ulicah, da je bilo viditi, kakor da bi bila prav velika reka zemljo po verhu pokrila. Ravno tisti čas se je pa tudi ogenj užgal v posutih hišah, in je pokončal vse blago, ki je bilo po hišah. Neko stran na Koroškem, ki je obsegala kacic 20 vasi in gradov, in je ležala poleg visokega hriba, je, ko se je gora odvalila, tako posulo, da ni nič znati od vseh krajev. Tudi poglavitni del velike cerkve v Akvileji je potres do tal posul, in po mnogih krajih je zemlja pokazala ravno to znamenje. — Od imenovanega posipa cele gore pišejo koroški zgodovinarji, da je prelat Florimund v Podkloštru ravno pri oknu stal v svoji sobi, ko se je nagloma velik del gore Dobrača odveznil, in je 17 vasi, 9 cerkev in 3 gradove s stanovavci vred posul. Tisti kraj se še zdaj imenuje Podertje.

Ali je bilo ravno o tem potresu ali o drugem, ko je posulo stari Teržič, si ne upam naravnost razločiti. To-

*) Čast. gospod J. P. iz Tersta so nam te dni pisali, zakaj namesti „novi krajcar“ raje ne pišemo „sold“, kateri je starim ljudem še dobro znan? Na to odgovorimo, da je besede „krajcar“ več med ljudstvom, kakor besede „sold“, in da se radi v takih rečeh ravnamo po tem, kakor večina ljudstva govori. Tudi nam ne dopade pritiklina „novi“; al ta pritiklina bo jenjala, kadar bodo jenjali stari krajcarji in bode kraljeval edini (sedaj še novi) krajcar. Vred.

liko je jasno, da se je to moglo zgoditi pred koncem 14. stoletja, ker je v Zatiških letnikih leta 1261 kraj imonovan terg pod Ljubeljem (forum sub Lubellino), leta 1399, če ne že leta 1320, pa Novi terg (Neumarkt). Ondi se je odvalil del Korošice, ktera gora stoji pred Ljubeljem na izhodno stran; še današnji čas se hrib vidi v eni strani steramo odsekan, tudi je polno velicega in malega skalovja pod njim, tako da dolino zapira, in potok v se požira, ki mu pravijo Gebjen. Pravijo, da je skalovje posulo ves terg s cerkvijo vred, da so se pa ljudje oteli, in deloma na Koroško v Borovlje se preselili, deloma pa nižje se pomaknili, in novi Teržič sozidali, kjer je že poprej stalo nekaj hiš. Med ljudstvom se za vzrok te zgodbe pripoveduje, da velik drakon ali lintvern je derl čez gorenske hribe, in da so se pod njegovo silo posipi narejali.

Velik potres je bil na Krajskem pozneje leta 1511, kakor Valvazor piše (buk. 15, str. 400 in 402). Začel se je 6. ali 26. marca, in je terpel 40 dni, da so se mesta in gradovi podirali, kakor stoji v zatiških letnikih. Valvazor šteje več gradov po imenu, ki so se takrat posuli, tako da so mogli vnovič zidani ali zapušeni biti; namreč Turjak, ki ga je potem Trojan turjaški v novo zidal; Planinski grad in Polhov gradec, ki sta bila potem oba v ravno postavljena; Gutenberg pri Teržiču, ki se zdaj v razvalinah Hudi grad imenuje; Blejski grad, kateri se sicer ni popolnoma razsul, se je vendar tako hudo tresel, da so ljudje menili, v jezero se bo prebnil. Tudi v Ljubljani so bile mnoge poslopja hudo razdjane, kot deželna hiša, vicedomova hiša alisedanje poglavarjevo stanovanje, križansko poslopje, in druge. Vso škodo v celi deželi ceni Valvazor na 200,000 gold.

Ali je bil ravno ta potres, ali je bil drugačen, ki je idersko rudarstvo, ki se je bila komaj začela bolj dobro opravljati, skoraj na nič spravil? Pri Valvazorji se ne bere nobena letnica, v iderskih spisih se nahaja leta 1525, ktera pa ni zanesljiva. Takrat tedaj, bilo je neko nedeljo zjutraj, ravno med časom Božje službe, je nagloma postal potres, in odvalil se je del hriba med zgornjo in spodnjo Idrijo na večerni strani, ter je zasul osko dolino, in zaperl Idrico. Ustavljena reka se je narašala bolj in bolj, postajala celo jezero, in segala proti rudarskim jamam. Ni bilo mogoče, vodi se ubraniti, prišla je nekje po Idrii do mesta, kjer zdaj stoji kapela sv. Janeza Nepomučana pod gradom, in vse jame so bile utopljene. Od drugod so mogli priti ljudje na pomoč, na 500, pravijo, jih je delalo, dokler si voda sama ni začela nove struge kopati, in sčasoma odtekat. Še zdaj leži mnogo večjih in manjših skal in pečin v strugi, ali pa ob kraji reke.

Na Gorenskem je bila pred 300 leti blizu Radoljce pod Jelovico razun Kropo in Kamne gorice še tretja sloveča rudarstva in kovačija, namreč Kolnica. Cesar Ferdinand I. je 3. jan. 1550, kot lastnik radoljske grajšine, posebno rudarsko postavo dal za Kropo, Kamno gorico in Kolnico skupaj. (Valvazor b. 3, str. 383). Stala je pa Kolnica slabo uro višje od Kamne gorice v zaperti dolini, iz ktere Lipnica izteka; zdaj ondi stoji le še malen, ki se še vedno pravi v Kolnici. Že o Valvazorjevem času ni bilo več sledú od ondašnih kovačij in rudarij, vès kraj je bil že namreč posut. Kakor so pripovedovali ljudje, ko sem bil ondi, je nekega dne bil prišel strašen naliv; grozovita povodenj je s hribov navalila kamnja, sipe, persti, ter je razdjala in zasula vès kraj. Še zdaj se lahko spozná, kako je povodenj hudo razsajala; zakaj čez in čez po dolini se še kažejo jame in nasipi iz kamnja, peska in persti, ki so malo pripravi za rast in obdelovanje, ravno tako, kakor hude povodnji svet navadno pokvarijo. Morebiti je o tem kaj bolj natančnega zapisano v kakem radoljskem arhivu.

Še en popis mi je znan, pa bolj iz novega časa; slavni Haquet piše o njem v svoji oriktografiji (b. 4, str. 58). V letu 1786 se je namreč odtergal velik del gore, ki na

severni strani zapira Vipavsko dolino. Kamnje, pesek in drugi razsip z ilovico in vodo vred se je uderl proti dolini; še se ob cesti, ki gré od Podveljba na Šturjo, obilno zna taci razvalin; tudi nižji griči in berda proti ravni se kažejo z enakim nasipom pokriti.

Starozgodovinska drobtinica.

Kako dolgo so že Slovenci na Pohorji?

Pohorje je štajarskih Slovincov sveta gora. Najdeš na njem še goste prvotne gojzde in pa zelene trate s sečno travo. Skačeta po njegovih pečinah bistri jelen in pa berhka serna. V gostem logu žvižga turji petelin, na podnožji pa popeva miloglasni slaviček. Kodraste ovčice se pasejo po zelenih oberhkih, in debele kravičke dajajo na visokih stanih tečno mleko. Najdeš na Pohorji rudnine in kovine v trebuhu gorá, po poveršji pa se valja rumena pšenica. Tudi sladka terta rodi rujne vina, — vsa ta planinska zemlja je stvarjena za poljedelce in živinogojce. Ljudstvo je krepko, jezik čerstev, in še hranuje bogat zaklad čistih slovenskih besed. Stanovavci imajo večidel imena ali po starih svojih paganskih bogovih, kakor: Perunik, Perkunik, Marant, Mitauc, Krak, Kresnik, Kurten, Marant, Svarožnik itd., ali pa po krajih svojih stanovališč, kakor: Pečnik, Planinšek, Stanovškeč, Goličnik, ali pa po rokodelstvu, s katerim se pečajo, postavim: Kovač, Žetinc, Kosir, Kosiunik, Mlatec, Tamaršek, Katuršek itd.

Pred tremi leti so v Skomrah dve uri gori od Vitanj našli rimsko-slovensk kamen, kterege so pozneje v vitanjski farovž prenesli. Tam sem jaz napis kamna si izpisal, kateri se tako glasi:

MESSOR. CATVREI.

AN. L. T. DVMRA.

SILVANI. F. AN. XXXI.

H. F. C.

LOVCITA. MESSOR. F.

ANN. XXX.

RIISIVIARVS.

ARMIANVS.

Razun imen Messor in Silvanus, v katerih brez dvombe tičite pohorski imeni Žetinc in Logar, so vse druge čisto slovenske.

Presodimo nje! CATVREVS = Kature. Katurškeke še imamo, toraj Kature*) po katurah. Katura pomenja: die „Sennerei“. Tudi pri Serbii: „Na kature turske udariše“, katun, „locus et casa mulcendis aestate ovibus“ (Vuk, rječnik str. 266). Katura in tamar je vse eno. Samo da v tamarah stojijo ovce, v katurah krave.

DVMRA iz temata dum, odkod duma, Sinn, cogitatio; Dumra**) toraj die sinnige, primeri česke imena: Mnata, Premysl, serbske: Dumica (Vuk rječnik s. v.) Zavoljo suffiksa primeri: iskra, mera itd.

LOVCITA = Loučita, die erleuchtete, iz temata luč ali kakor na Pohorji še sedaj izgovarjajo louč. Zavoljo suffiksa primeri imenita, znamenita, očita (glej Miklošič „Bildung der Nom.“ str. 66). Da so stari narodi pridevali otrokom imena po luči, poterjujejo imena: Lucius, Lucia, Fulgentius, Berhta, Zora itd.

RIISIVIARVS = Risiviar. Risivati pomenja: „mettere, schneiden“, toraj Risiviar = Messor. V slovenščini imamo risati „incidere, einschneiden, durch Einschnitte Zeichen machen“. V serbščini še se je ohranil pomen

*) Zavoljo suffiksa primeri imena pohorskih kmetov: Lakoše, Kline, Zore, Gale, Kare itd. Pis.

**) Pri Knabelnu so to vse keltiške imena; vendar nam ni povedal, kaj pomenjajo; samo DVMRA je poskusil razložiti in je rekel, da pomenja „Die Hausmaierin!“ Kako bode to ime po pravih keltiškega jezika v tem imenu razlagal, sam Bog vé. Pis.

Če pomislimo dalje, da je naše pridelovanje žita v primeri s sosednima deželama, in z lahko privožnjo od tod in iz Tersta gotov dobiček obeta, da je krajnska dežela po zgubljeni špediciji in v nji zvezi bivši prevožnji raznega blaga ob velike zasluzke prišla, in med tem ko se vsako leto iz Koroškega in Štajarskega veliko pitane živine kupiti mora; zato bi se mogli Krajneci, da bi se pri nas stan kmetijstva na višjo stopnjo povzdignil, pred vsem bolj živinoreje poprijeti, in potem takem senožeti in travnike v boljši stan pripraviti, da več klaje pridelamo, potem bomo tudi več in bolje živine redili, naj bo za meso ali pleme, od krav pa bomo dovelj mleka in masla dobivali.

Poslednja živinska razstava na Dunaji leta 1857 nam je v natanko spričevanje dokazala iz celega cesarstva, koliko razne kronovine redé razne živine, in da ni zadosti, da se tu in tam veliko živine redí, ampak da se boljše in žlahneje sorte vplje.

Jez mislim, da se moramo tudi mi, da, kar je le moč naše poljodelstvo bolj kviško spravimo, po pravilih skušenih kmetovavcov bližnjih kronovin ravnati.

Pripomočkov za to nam ni po moji misli drugej iskati, kakor če klajorejo, kar se dá, na vse strani razširimo, in si prizadevamo, da bomo za močno ponížani stan živine veliko in dobre klaje napravili.

Naj mi bo dovoljeno tukaj še opomniti, da je bilo od naše kmetijske družbe zastran tega, kar je vsakemu od nas dobro znano, v „Novicah“ in družih družbinah natisih že večkrat dovelj podučljivih sestavkov natisnjenih, ktere tukaj serčno posnemati našim kmetovavcom priporočam.

(Dalje sledí.)

Nekaj od reje hrastov.

Hrast potrebuje za svojo rast veliko več prostora kakor druge gojzdne drevesa, ktere drevorejcu v krajšem času več koristi donašajo, kakor hrastovje, zato ga pa tudi kmetovavci premalo obrajtujejo.

Prav potrebno bi bilo, da bi za rejo tako koristnega hrasta, ki ga pa po vseh krajih od leta do leta bolj poredkoma nahajamo, začeli bolj skerbeti. Deželna vlada je zapovedala, ceste z raznim drevjem obsajati, in res se nekoliko let drevesa ob cestah tu in tam zasajujejo, pa vendar se v tem še ni veliko opravilo, menda zato, ker se drevesa za nasadbo večidel take jemljejo, ki niso ne kraju ne zemlji pristojne, ali se pa ne gleštajo kakor jim gré.

Hrast bi bil poleg cest, kjer je zemlja za-nj pripravna, zares najgorše drevó, in bi prihodnjič celi občini dovelj koristi donašal; že samo hrastovo ljubje strojarji za čreslo radi kupujejo. Jez bi nikoli ne svetoval, hrastičev zastran ljubja beliti in pokončevati, ampak pustiti jih, da dorastejo; potem donašajo od leta do leta več želoda za pitanje prešičev, in ježic in šišek, brez kterih strojarji strojiti ne morejo.

Če se hrast po vertih in polji zasaja za tako imenovane drevorede, donaša sčasoma tudi dovelj dobičkov, akoravno ne tistemu, ki ga je posadil, tem več pa njegovim naslednikom. Ker hrast svoje korenike precej globoko v zemljo spuša, tedaj ne zaderžuje rasti družih rastlin, ki blizo njega rastejo, tudi se po malem na hrastu tacih merčesov derží, ki drugim sadežem veliko škodo prizadevajo. Sploh je hrast čedno drevó, ktero lepša vsako okolico. Res je, da hrošci ali kebri hrast močno zdelujejo; toda ni jih vsako leto, napadajo pa ravno tako bolj ali menj tudi druge drevesa.

Da hrast skoraj povsod rad raste, imamo spričevanja dovelj.

Naj reče kdo kar hoče, od hrasta bomo več dobička imeli, če ga bomo ob cestah sadili, kakor od marsikterega družega menj koristnega drevja; z veliko večjim veseljem ogledujemo en sam lep zrašen hrast, kakor celo versto bornih, krivih in dostikrat na pol suhih dreves, ktere gospodarju več truda in stroškov prizadenejo kakor dobička donašajo.

Jez mislim, da se bo hrast, če ga ob cestah po versti postavimo in ga pridno gleštamo, gotovo tudi dobro ponašal; v bolj suhi in pešeni zemlji bo pa zimski hrast ali jelovec (Traubeneiche) bolj storil kakor navadni.

Za zdaj bi bilo prav, da bi se mladi hrastiči iz gojzdov jemali, kjer se gotovo z vsem pridom in skerbjo množijo in redé, in čeravno ne tako pogostoma v privatnih kakor v deržavnih gojzdih.

Ker se sedaj c. k. kmetijska družba krepko za sadjo-rejo in naprave srenjskih drevesnic na vso moč poganja, bi bilo prav, da bi vsaki srenji posebej naročila, naj bi v svoji drevesnici ali vertni šoli kak majhen prostorček za zasadbo hrastičev odločila; gotovo bi si marsikter kmetovavec nektere želode nabral, jih čez zimo v pesku prehranil, spomladi pa v drevesnico vsadil, kjer bi mu ob dobrem gleštanji spešno rastli; od tod bi jih čez nekoliko let že precej močne drevesca v kak drevored ali pa kam drugam presaditi mogel. To pa se samo po sebi razume, da ne gré hrastičev na tak kraj saditi, ki je za sadno drevje pripraven, ampak na tak, ki ni za drugo rabo, ali pa tjé, kjer radi hudi vetrovi razgrajajo in jih človeška togota tako berž pokončati ne more; na vseh drugih krajih pa, ki so za rejo sadnih dreves pripravni, naj se sadno drevje posebno pridno zasaja in glešta, ker le od tega more kmetovavec največji dobiček pričakovati.

V Laksenburgu 20. svečana 1859.

Leinweber,
dvorni vertnar.

Zgodovinske reči.

Spisal P. Hicinger.

4.

Černa kuga ali černa smert leta 1348 in 1349.

Kmalo po velikem potresu, ki je leta 1348 mnoge dežele omajal, je nastopila strašna kuga po Evropi, ki je prišla iz Jutrovega; cele mesta in vasi so izmerle, od družih je ostala komaj polovica ljudi. Štajarski zgodovinar J. C. Akvilin piše (Annal. b. 3. str. 214), da je ta kuga tudi v naših krajih strašno morila; pravijo, da po potopu sveta ni bilo take mertije, kakor leta 1349. Ljudje so bili tako oplašeni, da so začeli očitno pokoro delati za svoje grehe in se kervavo bičati. Čudno se mi zdi, da se pri krajnskih zgodovinarjih ne bere nič sledú od te strašne kuge; nisem našel nič ne pri Valvazorji ne v zatiških letnikih. Je li morebiti ta strašna kuga krajnsko zemljo memo pustila?

Neznan pisatelj pri Bernardu de Rubeis (Mon. eccl. Aquil. Appendix str. 43) govori od te kuge bolj na tanko tako-le: „Ravno tisto leto, namreč 1348, se je začela kuga, ki je šla in morila skozi strani Tartarov, Turkov, Saracenov in Grekov, je potem napadla Italijo, kjer je marsiktere sloveče mesta in dežele razdjala. Tista je vso zemljo ranila s tako hudimi bulami, da je tisuč in tisuč ljudi konec našlo, tako da sta od vsacih treh dva umerla. Nekteri so sicer mislili, da se je kuga našla po sapi, s ktero je bolni dihnil v zdravega; drugi pa so menili, da se je to zgodilo po pogledu z očmi, ali sploh po zraku; nekteri, dasiravno malokteri, pa so vendar smerti odšli, če so se ravno s kužnimi pečali. Nektore pa je kuga zadela, in močno pohabila. Kadar so pa merliča odnesli, so se varovali njegovega oblačila; in kteri so tisto na se djali, jih je večidel ravno taka smert napadla; tudi kteri so ležali v tacih posteljah, kjer je kdo bil umerl, so se ravno tako okužili. Celó hiše, kjer so kteri pomerli, se niso mogle tako ocediti, da bi se bolezen ne bila našla, če so ravno vse orodje iz njih spravili, in po kotih ognje zažigali in kadili. Bila je danes v tem mestu, in se je ondi deržala en mesec ali dva, v drugem mestu, ki je bilo blizo do 10 ali 20 (italijanskih) milj, pa je ni bilo; ko je pa tukaj nehala, je precej tjé prišla; včasih je šla naravnost dalje, včasih se je preskakovala, vendar ničesar ni pustila nedotaknje-

nega; v nobeni strani ni ob enem potu napadla dveh mest skupaj, ampak poredoma je dalje šla. Kuga pa se je videla v trojni podobi, namreč v oteklih žlezah, ali v prisadnih bulah, ali v kervavem pljuvanju. Pri oteklih žlezah in prisadnih bulah so še mnogoteri se oteli, pri kervavem pljuvanju pa nobeden ne. Ko je kdo po poti gredé vidil, da kri pljuje, je že vedil, da je smertno oznanilo prejel. Ko je prišlo drugo leto, se je vidilo, da je roka Gospodova odnehala v furlanski deželi mesca februarja.

5.

Ceste in tovarne pota na Slovenskem v srednjem času.

O starih rimskih cestah po naših krajih so „Novice“ že mnogokrat kaj pripovedovale; kaj, če enkrat povedó od cest in tovarnih potov, ktere so rabili naši predniki v srednjem času? Tisti čas sicer ceste niso bile več v tako lepem stanu, kakor pa za dni rimskega gospostva; več blaga so na tovorih prenesli, kakor na vozeh prepeljali; vendar trgovstvo se je gibalo sém ter tje po slovenski zemlji, in marsikter kraj je takrat slovel, ki je zdaj pozabljen. Razne stare listine vse to spričujejo.

Iz Tersta je šla stara cesta čez Basavico in Divačo na Senožeče. Tukaj je bila zgodaj colnija akvilejskega patrijarha, že pred letom 1217, ki je prišla pozneje v roke divinskih gospodov; tudi so se ondi, dobri sejmi imeli, ki so bili tern v peti teržaškemu trgovstvu. Iz Senožeč je šla cesta dalje na Razderto, in od ondot memo Ubelskega na Landol. Tukaj so zopet patrijarhi imeli moto ali colnijo, o kateri se bere še leta 1313 in 1335. Iz Landola se je tovorilo dalje čez Studeno na Planino, ki je bila v rokah goriških grofov; tisti so ondi imeli colnijo že leta 1217, pa tudi še leta 1409. Iz Planine je šla stara cesta čez Laze na Dolenji Logatec, in od ondot čez Raskovec na Verhniko; od tod pa se je deloma z mnogimi ovinki po cesti poleg hribov tovorilo, ali pa po Ljubljani v čolnih vozilo proti Ljubljani.

Od Reke in iz Istre so šle tudi pota v notranjo deželo; stare mote in colnije kažejo, v katero mero so se obračale. V Lovrani so imeli že leta 1286 svojo colnijo goriški grofje, v Reki pa leta 1286 divinski gospodje. Pot je šla dalje čez Klano, kjer je bila zopet mota divinskih gospodov. Od Bistrice višje je šla cesta dalje proti Postojni, kjer so že pred letom 1372 colnijo imeli avstrijski nadvojvodi; v Planini se je ta pot združila s teržaško cesto. Iz Pivke pa se je nad Zagorjem posebna pot ločila na Lož, še zdaj znana stara cesta. V Ložu so akvilejski patrijarhi svojo moto in colnijo imeli leta 1313 in 1335; ondašnje trgovstvo se je potem še bolj povzdignilo, ko je cesar Friderik IV. temu kraju leta 1477 dal mestne pravice. Iz Loža je šla tovarna pot dalje čez Obloke na Soderšico v dolensko stran, druga pot pa čez Cerknico in Rakitno proti Ljubljani.

Iz Horvaškega se je na Krajsko tovorilo čez Metliko. Ondi so goriški grofje svojo moto imeli že leta 1286. Višje je pot šla na Novo mesto, kjer je že poprej neko teržiše bilo, preden je kraj dobil mestne pravice; ondi so po tem avstrijski nadvojvodi tudi svojo moto in colnijo imeli, kakor kaže listina iz leta 1432. Iz Novega mesta se je šlo čez Trebno in Višnjo goro na Ljubljano. Druga cesta iz Horvaškega je šla na Kostanjevico, kjer je koroški vojvoda že leta 1256 imel moto in colnijo. Od tod se je tovorilo na horvaški brod, kjer je bil kdaj pred turškimi vojskami dosti sloveč terg (Otok, Guttenwert), in se je brodarilo čez Kerko! Od tod je šla pot na Mokronog, in se je nad Trebnim družila z novomeško cesto. Iz Kostanjevice se je pa hodilo tudi na drugo stran na Kerško. Ondi so že pred letom 1456 celjski grofje colnino pobirali, in je bil brod čez Savo na štajarsko stran v Videm in v Rajhenberg. Iz Kerškega se je pa tudi

dalje ob desnem savskem bregu tovorilo proti Ratečem; od ondot se je čez hribe na Višnjo goro tovorilo proti Ljubljani; ali pa se je čez Savo brodilo na Zidani most, kateri kraj ima od tod ime, ker je avstrijski vojvoda Leopold VI. leta 1224 ondi most sozidati dal čez Savinjo. Od Zidanega mosta se je zopet za Savinjo čez Laško dalje tovorilo proti Celju; ondi je bila kdaj mota celjskih grofov.

V Ljubljani, kakor se je vidilo, so se shajale razne ceste in poti; od tod so se pa zopet razhajale na razne strani. Tukaj je tedaj trgovstvo imelo posebno središče, so pa tudi koroški vojvodi že leta 1243 imeli svojo moto. Od Ljubljane je šla poglobljena cesta proti štajarski strani čez savski brod pri Černučah, skozi Demžale, Dob, Krašno, čez Trojane, Vransko in Zavec na Celje. Pa je bila skoraj bolj navadna stranska pot od Ljubljane čez savski brod pri sv. Jakobu, skozi Nadgorice na veliko cesto, po tem pa čez Moravče, Mudijo in Gamberg, in dalje čez goro pri sv. Lenartu, na Reko in zopet na veliko cesto proti Celju. Po drugi strani je šla pot skozi Menguš na Kamnik, kjer je koroški vojvoda že leta 1267 imel svojo moto; od tod se je skozi Tuhinj in Motnik tovorilo na Štajarsko. V Špitaliču pa je bila bolnišnica za popotne, ktero je še pred letom 1255 bitrinjski samostan od koroških vojvodov prejel v oskerbovanje; od tod je kraj dobil novo ime, ker se je poprej zovel Kozjak (Bocksruck). Od Celja je šla pa dalje cesta skozi Vojnik, Konjice, Slovensko Bistrico na Ptuj, ali pa na Marburg. Od Celja se je višje čez Vitanje na Slovenji Gradec tovorilo; tukaj je koroški vojvoda tudi imel svojo moto leta 1267; dalje pa se je šlo čez Trajberg na Velkovec v Korotanu.

Iz Ljubljane je šla gornja cesta na Kranj, kjer se je trgovstvo že kdaj rado zbiralo; ondi se je pobirala tudi mostnina; zunaj mesta pa je koroški vojvoda moto in colnijo imel leta 1288 na Rupi in pa v Oklem; je namreč pot na Kokro šla od Ljubljane čez Smlednik in Oklo. Višje se je tovorilo po Kokri na Podturen poleg Predvora; ondi so pred letom 1242 meranski vojvodi imeli svojo moto, dalje pa se je hodilo čez Jezerski verh na Kaplo, in po tem višje na Koroško. Druga cesta je šla iz Kranja na Teržič, in po tem čez Ljubelj na Koroško; na Vombergu je bil čez Dravo most, in dalje se je potovalo na Celovec. Cesta čez Ljubelj je zgodaj imenovana; ko je sv. Hema zvedila smert svojih sinov, krog leta 1030, je iz spodnjih krajev čez Ljubelj hitela na Koroško. Vomberski most je že stal leta 1200; takrat je bil menihom bitrinjskega samostana izročén, da bi ga varovali in popravljali. Cerkev sv. Leonarda verh Ljubelja je patrijarh Bertold tudi leta 1239 zročil bitrinjskemu samostanu; naj bi menihi pot popravljali, potnike sprejemali in varovali pred roparji; zatoraj je bila v Košentavru tudi bolnišnica napravljena. Še tretja cesta je iz Kranja šla na Radoljco, kjer se leta 1443 nahaja mota celjskega grofa; dalje pa se je tovorilo po dolini čez Krajsko goro in memo Podkloštra na Beljak, kjer se je zopet obilno trgovstva zbiralo.

Še ostaja furlanska in goriška stran s svojimi poti in cestami. V Akvileji in v Teržiču ali Monfalconu so imeli patrijarhi svoje mote; od ondot je šlo blago proti Gorici, Senožečam ali Terstu; poti so šle v tisti meri, ko današnji čas. V Cevdatu je bila zopet patrijarhova mota že od kdaj; od tod je bila cesta na Gorico, kjer so goriški grofje gospodovali. Iz Gorice se je na Krajsko tovorilo čez Šenpas, Ajdovšino, po tem pa čez Hrušico, kjer je zadnji čas stara cesta zopet ponavljena; dalje se je šlo čez Logatec in Verhniko na Ljubljano. Druga pot pa je šla iz Gorice za Sočo čez Kanal na Tomin; ondi se je dacija od žita in vina pobirala za patrijarha. Od te ceste se je pri sv. Lucii na mostu tovarna pot obračala čez Bukovo in Cirkno v Loko na Krajskem; tukaj se že leta 1261 nahaja mota frizinskega škofa; od tod se je dalje

tovorilo na Kranj. Iz Tomina se je pa dalje tovorilo skozi Bovec čez Predil na Trebiž v koroški strani; tukaj je bila še leta 1399 mota bamberskega škofa; dalje pa se je šlo na Beljak. Tudi po kanalski dolini je šla cesta iz Furlanije na Koroško; v Klavži so imeli patrijarhi svojo moto, in od tod se je potovalo na Trebiž in Beljak.

Če kdo vse to, kar je povedano tukaj od raznih tergovskih potov, nekoliko pretehta, bo lahko spoznal, da naši predniki niso bili ravno leni in mertvi, temuč da so se zadržali pridno gibali in trudili, naj bi si pomagali za potrebo in polajšanje življenja. (Dal. sl.)

Ozir v pretekle čase.

Napoleon I.

(Dalje.)

Vladni zbor v Parizu zvoli na to Napoleona za odbornika pri sklepanju miru v Radstadt-u. Al komaj se začnejo 25. novembra tu za mir pogajati, že hiti Napoleon 2. decembra to mesto zapustivši v Pariz. Tu spozná bistroumni vojskovodja hipoma, kakošne zanjke mu je vladni zbor nastavil; premogočen mu je bil in sklenil je, ga kam dalje poslati. Odločen je bil Napoleon nad Angleže, pa že 19. maja 1799 odrine s 30,000 odbranih vojakov iz Tule na ladjah v Egipt, kamor ga je gnal sklep, Angleže iz Indije pregnati. Že 12. junija vzame otok Malto, in 2. julija je Aleksandrija v njegovi oblasti. 2. avgusta vzame Turkom drugi pot mesto Abukir, in to je bilo njegovo poslednje djanje v Egiptu.

Francozka republika je začela hirati; to zvedši se verne Napoleon urno v Evropo, zapustivši armado generalu Kleber-u v Egiptu z obljubo, da se bode kmali sopet vernil. 14. oktobra je že v Parizu; tu niso vedili, kje jim glave stojé. Večina ljudstva ga je sprejela vriskaje, al velikani so se tresli pred njim. Eni so hotli sopet samovlado, drugi republiko, pa na boljih nogah. Napoleon je te in une prekanil in osnoval zaroto po svoji volji.

Odbor starostnikov mu izroči poveljstvo vse armade s neomejeno oblastjo, za varnost narodnega namestovanja čuti. Prisegel je zvestost republiko in 9. novembra je bilo po dosedanem vladnem zboru. Drugi dan se zberejo starostniki s tako imenovanimi petstoterimi; že zaženejo poslednji klic republikancov: „Nič diktature; proč z diktatorjem!“ Kar stopi Napoleon v sobo in z njim več grenadirjev. Glasno rijojenje ga sprejme. Napoleon gré iz zberališča, pa kmali prihrumé grenadirji po njegovem povelji v sobo in razpode zbor.

To je bil konec ustave od leta 1795, in 17. nov. so prevzeli trije konzuli, Napoleon, takrat še Bonaparte imenovan, Sièyes in Roger Ducos. Urno so skovali novo ustavo, ktera je bila četrta, in jo oklicali. Napoleon je bil prvi konzul, za deset let izvoljen, z oblastjo, kakoršno je imel pred komaj kralj. Una dva konzula sta bila zraven njega ne več ko dve néme priči. Odsihmal je pokazal Napoleon, da zná vladati; med možmi, ki so bili okrog njega, so bile umne glave; celo vlado je predelal in narodu mir obljubil. Napovedal je sicer 28. decembra znova vojsko vsem sovražnikom republike, pa že drugi dan je ponujal Angležem mir, kateri ga pa niso uzeli; tudi Nemčija, Rusija, Napolitansko in Turčija so bile v orožju. Še pred koncom mesca maja 1800 je peljal Napoleon svojo armado čez planine na Laško in 4. junija je bil že v Milanu; ravno ta dan so vzeli Avstrijanci Genovo, pa objeti so bili od francozke armade. Udariti se je bilo treba in to se je zgodilo 14. junija 1800 pri Marengi na obširni planjavi med Alesandrio in Tortono.

(Dalje sledi.)

Kratkočasno berilo.

Atala.

Spisal Chateaubriand. Poslovenil po originalu Mih. Verne.

(Dalje.)

Po petnajsterih nočéh nagle hoje prideva na aleganiške (Allegany) gore, in dospeva do neke struge reke Tenase, ki se v Ohio izliva. S pomočjo Atalinih svetov napravim čoln, in ko skorje njegove z jelovimi koreninami opletem, ga s čespljevo smolo namažem. Nato sedem z Atalo va-nj, in teku reke se izročiva.

Indijanska vas Stikoe s svojimi piramidalnimi grobi in s svojimi podertimi kočami se nama kaže na levi okrog nekega berda, na najini desni pa se širi keovška dolina, konec ktere se vidijo joreške kočé, ki stojé okrog temena nekega hriba ravno tega imena. Reka, ki naji seboj tira, teče med stirimi bregovi; konec njih vidiva sonce zahajati. Te tihe samote ne kalí nazočnost človeška. Druzega ne vidiva, ko lovca indijanskega, ki se na svoj lok naslanja in verh neke skale sedí, kakor da bi bil spominek, duhu teh puščav verh gore napravljen.

Atala in jez zedinjeva svojo tihoto s tihoto tega prizora. Pa na enkrat povzdigne hči prognanstva svoj glas, ki poln mičnosti in tuge v zraku doní; nenazočo domovino prepeva:

„Blagor jim, ki niso vidili dima ptujih svečanost, in ki so le pri gosteh svojih dedov sedeli!“

„Ko bi sinja Mešasebova sraka floridški neprispodobljivi (nonpareille — unvergleichlich) djala: „Zakaj tako žalostno tožuješ? Al nimaš tu lepih vod, lepih senc in vsakoverstne hrane kakor v svojih gojzdih?“ „Pač bi ji odgovorila vbežna neprispodobljiva; toda moje gnjezdo je v jazminu (?); kdo mi ga bo donesel? — In sonce moje savane — si ga mar vidila?“

„Blagor jim, ki niso vidili dima ptujih svečanost, in ki so le pri gostéh svojih dedov sedeli!“

„Po urah težavne hoje sede popotnik žalosten. Okrog sebe ogleduje strehe ljudi, popotnik pa nima kraja, kamor bi glavo naslonil. Popotnik poterka na kočó, dene svoj lok za vrata, prosi gostomilosti; gospodar migne z roko; popotnik vzame spet svoj lok, ter se verne v puščavo;

„Blagor jim, ki niso vidili dima ptujih svečanost, in ki so le pri gostéh svojih dedov sedeli!“

„Čudovite pravlici, ki se okrog ognjišča pripovedujete, mili razlivi serca, dolge navade ljubiti, ki ste k življenju tako potrebne, napolnile ste serca tistih, ki niso nikdar zapustili svoje rojstne dežele! Njih grobi so doma in obudujejo o sončnem zahodu solze njih prijatlov in mike vere.“

„Blagor jim, ki niso vidili dima ptujih svečanost, in ki so le pri gostéh svojih dedov sedeli!“

Tako prepeva Atala. Nič ne moti njenega tugovanja, razun nečutljivega šuma najnega čolna na valovih. Le v dveh ali treh krajih ga sprejemlje nek slab odmev, ki ga družemu slabejemu, ta pa tretjemu še slabejemu podaja; menilo bi se bilo, da duši dveh zaljubljenih, nekdanj nesrečnih kakor mi dva, sedaj pa s tem ganljivim spevom privabljenih, poslednje zvoke njenih zdihljejev gori zročujete.

Samota, vedna nazočnost ljubljenega predmeta, celó najina nesreča množí vsak hip najino ljubezen. Moči začnejo Atalo zapuščati, in strasti, ki njeno telo tarejo, zmagujejo, toliko da ne, njeno krepost. Neprenehoma moli k svoji materi, in zdí se, kakor da bi hotla njeno razserdjeno senco potolažiti. Včasih me vpraša, če vidim ogenj iz zemlje švigati. Jez pa, truda spehan, želje pa vedno goreč, ne mislim družega, ko da sem znabiti vsred teh gojzdov brez otetbe zgubljen, in stokrat hočem Atalo kot ženo svojo objeti — stokrat ji svetovati, da naj si na teh bregih kočó napraviva ter tu vkup umerjeva. Ona pa se mi vedno upira: „Spremisli“, mi pravi, „prijatelj moj mladi, da vojak je sam sebe domovini dolžan. Kaj je ženska proti dolžnostim, ki

Med skuho ali korenstvom priporočam pa na vse plati koristno

Peso ali burgundsko repo.

Pesa je sladka in živini prav prijetna, koristna in tečna klaja. Ž njo se živina čez zimo prav lahko prerediti. Za klajo je zdrava, posebno molzne krave imajo po nji dovelj in dobrega mleka, in za pitanje je skorej ni boljše klaje, posebno ker ne prizadene veliko dela; če se pa bolj na drobno skerhlja, med rezanco in parjenje pomeša, jo živina žre, da je veselje.

Ker rada rodi, malo obdelovanja potrebuje in ker je merčesi tako radi ne napadajo, kakor drugo korenstvo, po tem takem zasluži, da bi se sploh sadila; drugič bi bila tudi zato saditi, ker se je bolezniki tako rade ne poprijemajo kakor družih rastlin.

Svet, se vé da, boljši ko je, tem bolje se pesa debeli.

Pesi je, kakor skušnje učé, vsako podnebje pristojno, vendar je ondi, kjer se po pšenici sadi, suša tako ne pritiska kakor drugo korenstvo.

Kdor je hoče dovelj pridelati, ji mora dobro gnojiti, in preden zima nastopi, ji mora gnoj malo globokeje memo navadne podorati.

Kdor pese obilo sadi, bo najbolj opravil, če seme mesca malega travna v 18 do 20 pavcov široke verste sadi.

Na mojem zemljišu se pesa sadi že 25 let in se vedno dobro obnaša, posebno dobra klaja je pa molznim kravam. Tukaj moram pa še opomniti, da imam v pridelovanju tudi dovelj posnemovavcov, ki enoglasno terdijo, da so z njenim pridelkom prav zadovoljni.

Iz več letnih skušinj sem nasledke doživel, kakoršnih nisem pri nobeni drugi klaji zasledil.

Kdor hoče pa debele pese na kupe pridelati, ji ne smé pred mescom kimovcom perja oberati.

Storjene skušnje so dokazale, da se pese, če se ji po dvakrat perje obere, dve tretjini menj pridelata, kakor neobrane.

Na oralu dobro in pridno obdelane zemlje se pridelata v dobri letini okoli 400 centov gomoljníc (Wurzelknollen) in 20 do 25 odstotkov perja.

Poldrugi do tréh funtov pese so toliko vredni kakor funt dobrega sená.

Lansko leto, ki je bilo prav vgodno za to rastlino, se mi je pa še bolj obnesla, menda zato, ker je bila posebne sorte, nekatere so bile vmes, ki so po 15 do 17 funtov tehtale. — Kakošne važnosti je pesa za obertnijo, nam naznanjajo velike in mnogoverstne sladkornice, po tem pa poljodelstvo in živinoreja, ki se blizo sladkornih fabrik tako lepo kviško povzdiguje, menda najbolj zato, ker se polje s klajinimi namestki močno gnoji.

Enake cene za živinorejca je tudi tako imenovana

Podzemeljska koleraba ali kavra.

Ta rastlina je ravno tako izverstno in dobro redilo kakor pesa, in je vredna enakega priporočila.

Nje pridelek je skorej ravno tak kakor pesni, toda nekoliko več obdelovanja potrebuje, ker se morajo sadike presajati in od začetka pri suhem vremenu zalivati. — Mlade sadike tudi bolhe rade napadajo. — Vendar ji pa jesenski mraz tako hitro ne škoduje, kakor marsikteri drugi skuhi.

Ravno taka važna rastlina za naše polje je tudi

Laška repica ali sončnica.

Kmetijsko društvo v Solnogradu je od „laške repice“ v svojem poslednjem velikem zboru veliko hvale vrednega omenilo, in za živinsko klajo posebno priporočilo. — Ker je pa ta rastlina v poslednjih časih neko posebno prednost v obdelovanju zadobila, se naš gospod predsednik zaprosi, da nam, ker od nje kaj več povedati vé, na znanje dá.

Tukaj sklenem svoje govorjenje, v katerem si pa ne prilastujem svojim gosp. tovaršem, kmetovavcom po Krajnskem, veliko novega povedati, ampak le želim, da bi moj

nasvet uslišali, ki nam naznanja, da ne obstoji blagor našega kmetovanja v pridelovanju žita, ampak v živinoreji, ki se dá pa le po bogatem pridelovanju dobre živinske klaje v blagor vsacega posamnega posestnika in cele dežele na višjo stopnjo povzdigniti.

(Konec sledi.)

Zgodovinske reči.

Spisal P. Hicinger.

5.

Denarji, srednji čas na Slovenskem navadni.

Novi denar nas zdanje dni raznokrat moti v djanji, ali prav za prav več v misli, ker se očém kaže le prenerad. Kaj pa kdaj? so imeli zmeraj le stari denar? ni bilo nikdar novega na dan? ali so vselej lahko z njim šteli? ali so ga povsod dosti imeli? Ej! je bila dostikrat tako slaba, ali pa še slabja kakor pri nas; mnogo denarja, razno števenje, in kdor je bil revež, je denar vedno pred njim bežal. — Pa to za šalo. — O starih rimskih denarjih, bodi še celo o staroslovenskih, se je že verstila kaka beseda v „Novicah“; nahajajo in izkopujejo jih sém ter tje, in marsikaj poprej neznanega iz njih posnemajo. Pa se nahajajo mnogokrat tudi denarji iz srednjih časov, večkrat se jih dobi cel zaklad skupaj; in tudi ti denarji imajo svojo vrednost, ne samo zavoljo blaga, ampak tudi zavoljo zgodovine. Naj od tacih denarjev kaj povem.

Teža in vrednost kacega denarja se ceni po tej razmeri, koliko da se tistega iz enega funta ali iz ene marke srebra naredi. Navadni dunajski funt šteje 32 lotov, denarski funt pa je kdaj imel le 24 lotov, marka koloniška, po kateri se je konvencijni denar koval, nasprot tehta le 16 lotov; sicer se mora pomniti, da funt in marka nimata povsod enake teže. Na pr. novi colni funt, po katerem se avstrijski denar zdaj kuje, ima le $28\frac{4}{7}$ dunajskih lotov; beneška libra le tehta $26\frac{1}{2}$ d. lotov; stara graška marka je bila 17 d. lotov, veroneška marka je znašala 8, pozneje pa več d. lotov; akvilejska marka je imela več, namreč $10\frac{2}{3}$ d. lotov; pozneje tudi več. Po taki razmeri se more tudi ceniti vrednost enega funta, ali ene marke srebra.

Pravica denar kovati je prav za prav le cesarska ali kraljeva; vendar so nemški cesarji kdaj tudi mnogim vojvodom in škofom tako pravico podelili. Slovenska zemlja je v srednem času imela več gospodov, ki so smeli denarje kovati, in tisti denarji so bili najbolj razširjeni po deželi. Imeli so pa tako pravico akvilejski patrijarhi, terzaški škofje, goriški grofje, koroški in avstrijski vojvodi; razun teh pa so tudi Benečani s tergovstvom veliko svojega denarja spravili v deželo.

Med akvilejskimi denarji se nahajajo najpoprej tisti od patrijarha Volkera, kateremu je razun posestva Furlanije, Istre in Krajne cesar Oton IV. leta 1208 poterdil denarsko pravico. Za njim so denar kovali še ti patrijarhi, ki so tako sledili: Bertold leta 1218, Gregor leta 1251, Rajmund leta 1273, Peter II. leta 1299, Otobon leta 1302, Gaston leta 1316, Pagan leta 1319, sv. Bertrand leta 1334, Nikolaj leta 1350, Ludovik I. leta 1358, Markvard leta 1365, Filip leta 1381, Janez V. leta 1387, Anton I. leta 1395, Anton II. leta 1402, Ludovik II. leta 1408. Patrijarh Ludovik III. pa je leta 1420 zgubil poslednjo deželsko oblast po Benečanih, in s tem tudi denarsko pravico.

V Akvileji se je iz ene težje ali akvilejske marke srebra kovalo po 160 drobnih srebernikov; ta drobiž se je po latinsko imenoval denarius, ali po italijansko denaro; in od tod je med Slovenci ostalo ime denar v splošnem pomenu. Ena marka akvilejskih denarjev je bila leta 1351 vredna 14 novih avstrijskih goldinarjev, in en denar je bil enak skoraj 9 novim krajcarjem. Pred imenovanim letom pa je bil akvilejski denar manjši, pozneje je bil nasproti večji. Na akvilejskem denarju se na prvi strani večidej

kaže podoba patrijarhova, ki ima na glavi skofovo kapo, v desni roki palico s križem, v levi bukve, in čez pleča nadškofovo palijo; bere se okoli podobe ime patrijarhovo. Na drugi strani pa se vidi podoba orla, lilije, stolpa, tudi podoba Matere Božje, ali še drugačna, v okrogu pa se bere ime akvilejskega mesta, Aquileja ali Civitas Akvilegia.

Razun imenovanih denarjev pa se je koval v Akvileji tudi manjši srebrni drobiž; solidus, soldo, sold se je imenoval, Nemci so mu rekli šiling. Tacih soldov je šlo 160 na eno ložjo ali veroneško marko, ki je leta 1351 znašala $12\frac{1}{4}$ novih avstr. goldinarjev; poprej je bila manjša, pozneja pa večja. Dalje so se pa kovali tudi polovičarji in četertniki. Ti denarji so se pa mnogokrat celó tanki kovali, da so se vidili le kakor iz gole lame ali pleha; in ko je bila podoba va-nje vtisnjena, so bili večkrat skledici ali ponovici podobni. Zatoraj so Nemci takemu drobižu dali ime Pfennig ali Pfänning, ponovčar; iz te besede je ostalo slovensko ime penez v splošnem pomenu. Drugač so Slovenci takemu tankemu denarju rekli skledica.

Teržaški škofje so začeli ob enakem času denarje kovati, kakor akvilejski patrijarhi. Pervi denar se nahaja od Geberarda ali Givarda, ki je bil škof leta 1203 do 1212. Za njim so sledili še ti škofje, od katerih se denarji nahajajo: Konrad leta 1213, Ulrik leta 1227, Arlong leta 1262, in Rudolf leta 1303. Teržaški denarji so enake velikosti z akvilejskimi; na prvi strani imajo podobo skofovo z imenom njegovim, na drugi strani pa podobo altarja, orla, sv. Justa in še drugačne, v okrogu pa ime teržaškega mesta, civitas Trieste ali Tergestum.

Goriški grofje so začeli ob ravno tem času denar delati, kakor akvilejski patrijarhi; prvi denarji se nahajajo od Majnarda II. in Engelberta III., pred letom 1220. Za tema so sledili Majnard III. in Albert I. leta 1231, Majnard IV. in Albert II. leta 1258, Albert III. in Henrik II. leta 1304, Albert IV., Majnard VII. in Janez Henrik leta 1327, Henrik IV. leta 1385, Janez in Leonard leta 1454. Kovali so pa le solde; na tistih se je vidil goriški gerb z levom in belimi pasovi, in zraven je bilo napisano grofovo ime; na drugi strani je bilo kako drugo znamenje z imenom goriške grofije, Comes Goricie. Na denarjih grofa Majnarda IV., ki je tudi Tiroljsko podedoval, in se je tudi štel za koroškega vojvoda, se kaže orel, tiroljski gerb, in napis tiroljske grofije comes Tirolis.

Koroški vojvodi so že pred trinajstim stoletjem začeli denarje kovati; držali so se marke, ki je tehtala blizo $10\frac{2}{3}$ d. lotov, in je dajala po 160 denarjev ali penezov; pri 14 novih goldinarjev vrednosti; njihova denarnica je bila v Frežah, od tod so se denarji imenovali freški, Friesacher, in so bili razširjeni po Koroškem in Štajarskem. Ko je koroški vojvoda Bernard velike posesti na Krajnskem zadobil, je začel tudi v Ljubljani in v Kostanjevici denar kovati; in tedaj so se štejele tudi marke ljubljanskih in kostanjevških denarjev. To se je začelo krog leta 1210. Pa tudi Bernardov sin vojvoda Ulrik III. je na Krajnskem dajal denarje kovati, kakor se kaže iz zatiških listin leta 1263. Ljubljanski denarji kažejo na prvi strani vojvodovo podobo z njegovim imenom, na drugi strani pa se vidi podoba sv. Petra, ali vojvodova krona, ali tič grif, in bere se zraven ime ljubljanskega mesta, civitas Laiba., ali Leibacenses de. To je tedaj tudi posebna oblika, po kateri se je nemško ime ljubljanskega mesta kdaj pisalo. So bili pa tudi celo majhni in tanki ljubljanski denarčki, na katerih se kaže gerb ljubljanskega mesta, drakon s stolpom, ali sam drakon, in na drugi strani petero lilij, ali pa čerki S L, to je, Stadt Laibach, ljubljansko mesto.

(Dalje sledi.)

Ozir v pretekle čase.

Napoleon I.

(Dalje.)

Bitva pri Marengi je bila kervava, pa za avstrijsko armado slabega uspeha. Že čez dva dni potem je sklenil cesarski general Melas pomir z Napoleonom, kteremu je prišel vsled tega večji del zgornje Italije v oblast. 22. junija izroči Napoleon generalu Masenu, še zdaj v ne preveč estetični narodni pesmi Slovencom znanemu, armadno poveljstvo in 1. julija je že v Parizu. Sprejeli so ga vsi, ljudstvo in gosposke, kakor veselja pijani. Al Napoleon, kteri se je še vedno republikanstvu prilizoval, je krušil kamen za kamnom iz republikanskega poslopja. Tako so obhajali zvezno slovesnost republike s slovesnostimi zmage in prvi konsul republike se je obnašal v tem kot diktator ali edino-vladavec. Poročnikom in poslancom tujih držav je dal Napoleon tako svojo oholost čutiti, kakor vsem poštemim, kteri niso bili po njegovi volji. Al kakor je bil sploh mogočen, je bil vendar preslab, da bi bil sam sebe premagoval in začel je gospodariti, kakor da bi bil sam vse in vsak. Krepko je nategoval vajete, na ktere je imel privezane svoje vojake in tuje narode. Utrudeni Francozi so se uklanjali oblasti slavnega junaka; zmage na Laškem in Nemškem so krepile njegov pogum, tujim državam je dajal postave. Kamor je koga kot poslanca poslal, mu je dal tudi priložnost, se obogatiti.

Bodi pa kdo še tako mogočen, bridke ure mu ne prizanesajo. 9. oktobra 1800 so izsledili zaroto zoper njegovo življenje in 24. decembra je manjkalo komaj za las, da ni zletel v večnost na krilih peklenke mašine. Natolcoval je tako imenovane Jakobince, 130 mož vsacega stanú dá zapreti in 70 njih pošlje v afrikanke puščave, pokorit se. 30. januarja so dali mnogi svoje glave; pa nedolžni so bili, ker so pravi zarotniki še le pozneje mogli svoje življenje dati. —

Avstrija si je sopet prizadevala, z vojsko se Napoleoneve silovitosti rešiti, pa premagana je storila v mestu Luneville mir z njim. Druge države so se po versti z njim pomirile in 9. novembra so obhajali v Parizu občni mir s slovesnostimi brez kraja in konca. V tem pa so vsi pozabili, da je francoska armada v Egiptu skoraj vsa pokončana bila; pozabili so Francozi, da so ob svojo svobodo.

Napoleon, dobro spoznavši, pri čem da je, je začel na drugo stran pozornost naroda buditi. Umetnosti, vede in šolstvo so prišle na versto; kupčija in obertnija so mu bile pri sercu; pomnoževal je mornarstvo in skerbel za naselbe ali kolonije v družih delih sveta. Ob vsem tem je pa Francozom jako dopadlo, da je dajal njih konsul tujim državam postave, ustave in — da jih je smel včasih tudi ozmerjati.

Čas, da bi druge konsule volili, je bliže in bliže prihajal. Napoleon ni zamudil nikake priložnosti, se Francozom bolj in bolj prikupovati, in tako so ga 8. maja 1801 sopet za deset let za konsula volili. Al bistroumen in zvit, kakor je bil, reče, da se samo potem v to volitev udá, če jo narod poterdi. Vprašajo tedaj narod, ali naj bo Napoleon (takrat še Bonaparte imenovan, kakor smo že omenili) konsul do smerti? Narod je imel ravno z volitvo opraviti, v tem pa razglasi Napoleon osnovo častne legije, ktera je bila 19. maja poterjena. To je njegovo oblast zlo pomnožilo in marsikoga njemu prikupilo.

Volitve so bile dokončane in Napoleon je bil konsul do smerti izvoljen 29. julija 1801. Oblast si je prilastil, kakor pred njim še noben kralj ne. Al vedil in znal se je pa tudi Francozom prikupovati, dasiravno je obdal sebe in prepregel celo deželo s policijstvom, pred kterim se je vse treslo. Od te dobe je dal svojo mogočnost še močneje unanjim državam čutiti.

Nemci so bili nesložni; v zaprekah so iskali nemški knezi njegovega sveta, njegove pomoči. Da jim je obilno

Po ti košnji se zatornice in odpeljavni grabni popolnoma popravijo, kertine in mravlišča razgrabijo in poravnajo. Po tem se prične jesensko napeljevanje vode na travnike, in za to rabo je vsaka deževnica dobra, ki se pustí 8 do 10 dni na eno mesto teči (na travnike, ki se po trikrat na leto kosé, se voda ob tem času le čez noč napeljuje), na take senožeti, kjer podlesk (*Herbstzeitlose*) raste, naj pa teče po 14 dni do 3 tednov, da mu korenine pognjujejo, da se usuši in s travnika spravi.

Mesca kimovca in oktobra se senožeti v enomer namakajo, le včasih se po 3 do 4 dni voda na nje ne spušča, da se nekoliko osuše. — Travniki so takrat dobro namočeni, kadar se čerňi vidijo, to je, kadar so precej mužasti in oblateni. — Ko bi pa omenjenega mesca suha bila, jim voda tudi mesca novembra in decembra, če nista premerzla, ne škoduje. Preden pa huda zima pritisne, se imajo travniki popolnoma na suho djati, zatornice po grabnih odpreti, da voda iz njih odteče.

Živino v jeseni in spomladi na take travnike zaganjati, na ktere se voda napeljuje, in jih popasti, je za gospodarja vselej škodljivo, in kjer tako ravnajo, ne poznajo še prave koristi napeljane vode; le tisti gospodar, kateri ne popasuje travnikov s svojo živino, spozná njih korist le takrat, kadar živine na nje več ne zaganja, in kdor se je tega prav živo prepričal, mi bo gotovo poterdil, da živino na travnike zaganjati in jih popasti ni koristno.

„Landw. Zeitg. für Oesterreich.“

Kmetijske novice.

(Mleko sterjeno prodajati). Ker učenost nikdar ne počiva, ampak vedno napreduje, je v mlečni obertni zopet ne davnej močno naprej stopila. V nekterih krajih, kjer pridelujejo veliko mleka, ga ne morejo s pridom spečati; v drugih pa, posebno v mestih, kjer ga po navadi primanjkuje, ga morajo ljudje drago plačevati ali pa tudi poblojeno kupovati. V Blathfordu v severni Ameriki je neka fabrika, v kateri mleko sterdujejo in v sterjeni obliki (podobi) prodajajo. Amerikanci sterjeno mleko pa tako-le napravljajo: Vzamejo namreč po 112 funtov mleka, denejo va-nje 28 funtov cukra in 1 majhno žljico ogelno-kislega natrona, v kako posodo, ktero postavijo v z vodo nalit kotel ali pisker, pod katerim zakurijo, in tako dolgo pod njim netijo, dokler se mleko v prvo imenovani posodi popolnoma ne sterdi. To sterjeno mleko se na vse kraje razpošilja in prodaja, kdor ga kupi, ga mora, preden ga rabi, v vodi raztopiti. Ni davnej, kar je od tako napravljenega mleka dohtar Dulk v neki seji politehničnega zbora v Berlinu govoril.

(Nenavadna starost nekega konja). V hlevu Origniškega gradú pri Roani na Francozkem je poginil konj, kterege je bil grof Foudras v letu 1821 kupil, ki je bil že 7 let star. Hlevar, ki je konja, kterege so pred petimi leti še vpregali, do njegove smerti gleštai in opravljal, je bil tudi ravno tega leta h grofu v službo prišel. Po tem takim dvojni nenavadni prikazni, ki ste 38 let skupej živele.

„Landw. Zeitg. für Oesterreich.“

(Sadno drevje zalivati, kadar cvete). Neki sadjorejec se je iz lastne skušnje prepričal in pravi, da jablanam, ako ob času cvetja suša nastopi, cvetje odpade in sadú ne nastavijo; če je pa ob cvetji vlažno in mokrotno in precej hladno vreme, drevje lepo ocvete in nastavi vse polno sadja. On zaliva v suhem vremenu, kader je drevje v cvetji, po 2 do 3 čevlje od debel jablane in drugo drevje z nepregosto gnojnico, čez to dá pa kakih 7 do 8 veder merzle vode politi. Z vodo se mora sadno drevje, dokler cvete, vedno pridno polivati; posebno okrog debela in po deblu tako visoko, kar je moč. Kdor drevesa tako poliva, dokler so v cvetji, mu bogato rodé, unemu pa, ki se polivanja ne poprime, jalove ostanejo.

„Pester Zeitg. für Landwirth.“

(Turšico po novi šegi saditi). Zernje turšično se sadi v verste po 7 do 9 pavcov saksebi, in ob pravem času okoplje, ko so pa sadike za polovico kviško zrastle, se morajo tako preréditi, da se vsake dve versti popolnoma iz tretje pa po dve do treh stebel izrežejo. Kar se pri tem delu zelene turšične klaje dobí, je je skorej še enkrat toliko, kar se je, če se bolj redko seje, pridela. Ostale turšične štible se osujejo, in obrodé za polovico več zernja, kakor une, ki so se v začetku po poltretji čevelj narazen sadile.

Wochenblatt der steierm. Landw. Gesellschaft.

(Novo najdbo krompir hraniti), je neki ločbar (kemikar) v Breslavu najdel. Ta najdba je edina in kakor se sliši, tudi prav koristna, in je za posamne gospodarstva kakor tudi za pošiljanje na dalje priporočila vredna. Po ti najdbi hranjeni krompir se dá več let dober ohraniti, če se z vrelim kropom popari, ali pa nekoliko minut na vroč kraj, če ga je pa malo, v gorko peč postavi. Po ti opravi ne kalí nikdar več in vedno moknat ostane, če je le lupina cela. Po parjenji se mora pa dobro osušiti.

Illust. landw. Dorfzeitung.

Zgodovinske reči.

Spisal Peter Hicinger.

(Dalje in konec.)

Avstrijski vojvodi so že dolgo poprej na Dunaji denarje kovali, preden so kaj od slovenske zemlje v roke dobili; to so bili tedaj dunajski denarji ali penezi, Wiener Pfennige; od tod nam je Slovencom ostalo ime venar ali vinar (Wiener) namesti peneza. Dunajski penezi so se cenili po 204, pozneje tudi več na en funt, se vé da denarski funt s 24 loti teže, tako da je bil en funt dunajskih penezov 31½ novih goldinarjev vreden. Ko so avstrijski vojvodi na slovensko zemljo razširili svojo oblast, so prišli tudi dunajski denarji v deželo. Vojvoda Leopold V. je leta 1186 podedoval Štajarsko po svojem stricu Otokarji VIII.; Leopold VI. je leta 1229 od frižinskega škofa Gerolda kupil prvo posestvo na Krajskem v okolici terga, ki se je imenoval Otok, Gutenwerd, med Škocjanom in Št. Jernejem na Dolenskem. Na Krajskem se je avstrijska oblast še bolj razširila, kar so leta 1282 nastopili novi vojvodi iz cesarja Rudolfa I. rodovine; bili so namreč Albert I. leta 1282, Friderik zali leta 1298, Albert II. in Oton leta 1330, Rudolf IV. leta 1358, Albert III. in Leopold III. leta 1365, Albert IV. in Vilhelm leta 1395, Albert V. leta 1404 in Friderik IV. leta 1440. Albert II. je leta 1335 podedoval Koroško, Albert III. in Leopold III. leta 1374 Metliko in en del Istre, Friderik IV. leta 1492 vès Kras; Terst je prišel leta 1382, Gorica pa leta 1500 k Avstrii.

Avstrijski denarji so kazali na prvi strani podobo in ime vojvodovo, na drugi strani pa avstrijski gerb z raznim napisom; ta gerb pa je bil iz začetka enoglav orel, iz časa vojvoda Friderika II. pa bel pas med dvema rudečima. Avstrijski vojvodi pa niso samo na Dunaji denarjev kovali; tudi v Gradcu je bila v 13. in 14. stoletji lastna denarnica. Zatoraj se v starih štajarskih listinah tudi berejo marke graških penezov; ker je taka marka tehtala 17 dun. lotov, je utegnila veljati 22¼ novih avstr. goldinarjev.

Beneško gospodstvo je v srednjem času le majhen kos slovenske zemlje zadevalo, le v Istri okrog Kopra in Pirana; pa dalje je segalo beneško tergovstvo, in s tem se je na široko raznašal tudi beneški denar. Pervi denar je v Benedkah delal vojvoda ali dože Peter III. Polani leta 1130 do 1148; bili so denarčki, denari minuti. Debeleji denar je dal kovati vojvoda Henrik Dandolo leta 1192 do 1205; bili so groši, grossi, ki so veljali kacih 19 novih krajcarjev. Na teh beneških denarjih se nahaja spredaj vojvoda, klečé pred sv. Markom, ki mu daje bandero, in napis vojvodov; zadaj pa se kaže

Kristus sedeč na prestolu, nekterokrat pa lev sv. Marka z evangeljskimi bukvami. Tudi zlat denar so imeli Benečani; perve zlate je izdal vojvoda Janez Dandolo leta 1284. Tudi zlati so imeli na prvi strani podobo sv. Marka in pa vojvoda z napisom; na drugi strani se je vidil zopet Kristus s posebnim napisom: Sit tibi Christe datus, quem tu regis, iste ducatus; to je, naj bo Kriste tebi dano to vojvodstvo, katero ti vladaš. Od besede ducatus, vojvodstvo, je temu denarju ostalo ime dukat, ducato. Drugač so se beneški zlati tudi imenovali cekini, zechini; to ime je prišlo od imena denarnice, kjer so se kovali; imenovala se je namreč tista hiša Zeccha. Vrednost teh cekinov je bila 64 akvilejskih denarjev, ali 2 petini akvilejske marke; to je bilo skoraj toliko, kolikor velja sedanji cesarki cekin, blizo 5 novih goldinarjev. Pozneje so Benečani dobili tudi kupren denar; perve kuprene solde je izdal vojvoda Franc Dandolo leta 1329, polsolde pa Andrej Dandolo leta 1343. Debel sreberu denar, tolar, scudo, pa se je pokazal še le za vojvoda Nikolaja da Ponte leta 1578; imel je na prvi strani pokončan križ, na drugi pa leva sv. Marka.

Zlate denarje so sicer, kar se tiče srednjih časov, naj poprej začeli kovati na Italijanskem v 11. stoletji; prvi zlati so bili doma v Florencu; od tod so se tudi imenovali floreni ali florini, florenčani. Na Nemcih in na Ogrih so se pozneje tudi začeli kovati zlati denarji; tak denar se je imenoval aureus, Gulden, zlat. Kmalo so začeli pa tudi večje sreberne denarje kovati, katerim je ostajalo ime florin, Gulden, zlat, in sicer najpoprej zopet v Florencu, potem na Nemškem in na Ogerskem. Tedaj so mogli ločiti zlate in sreberne florine, Goldgulden in Silbergulden, zlate in sreberne zlatnike; v zadnje je srebernemu denarju ostalo ime florin, Gulden, zlat, in zlati denar se je zval dukat ali cekin. Na Slovenskem se prvi sreberni florini, goldinarji ali zlatniki nahajajo v listinah starih celjskih grofov, krog leta 1370; tisti so utegnili iz ogerske strani mnogo tacega denarja prejeti, ker so tudi ondi imeli posestva.

Kar je tukaj pisanega od denarjev iz srednjega veka, utegne marsikterim naših bravcov prijetno biti, ker sega v zgodovino in imena denarjev. Pa ta spis naj bi tudi v drugačen prid služil; če namreč kdo najde kak tak star denar, bo vedil ga sam razločiti, ali ga komu pokazati, da se ne bo brez prida zavergel. V Kamniku na pr. so leta 1856 pri zidanji kantonske hiše našli cel lonec starih denarjev; bili so večidel akvilejski, deloma terzaški in goriški. Velik del teh denarjev je vendar prišel v prave roke, in tako tudi do zgodovinskega društva v Ljubljani. Podobe starih akvilejskih in terzaških denarjev se nahajajo v bukvah: Archiv für die Landesgesch. des Herzogthums Krain 2. in 3. zvez.

Ozir v pretekle čase.

Napoleon I.

(Konec.)

Tako obdan od slave in blišobe cesarske krone je namenil svojim sorodnikom stare in nove kraljeve prestole; vse države bi ga bile imele za svojega višjega oblastnika spoznati. Italijanska republika se je premenila prva v kraljestvo italijansko itd. Iz Italije se verne Napoleon v Pariz z namenom, Angležko napasti, pa že so bili Avstrijanci in Rusi z Angleži združeni. Urno ukaže Napoleon, se čez Nemce vreči; ena nemška država za drugo se podverže njemu in tako je ostala Avstrija sama v boju; 13. novembra 1805 pridejo Francozi na Dunaj. Tej vojski je storil mir v Požunu konec 26. decembra, kateri je sopet več dežel Avstriji odvzel. 12. julija je bila rajnska zveza sklenjena, katere varh je bil Napoleon; to je bilo uzrok, da je avstrijski cesar Franc rimsko-nemški kroni se odpovedal in da je bilo rimsko-nemškega cesarstva konec.

Tudi Prusija je prišla na versto; 14. oktobra 1806 je Napoleon premagal Pruse pri Jeni in 27. oktobra so bili Francozi že v Berlinu. Tudi Rusija je bila v vojsko zapletena, ktera je terpela do 9. julija 1807, katerega dne je bil v Tilsitu mir sklenjen.

Do leta 1808 je imel Napoleon skoraj celo Evropo v svoji oblasti; tudi Španije se je lotil; pa tukaj je prvi pot poskusil, da svet ni povsod brez opore. Tudi Angleži so se potegovali za Španjce; pa vendar so bili Francozi povsod močnejši; ker je pa zvedil, da se Avstrija za vojsko pripravlja, je bil že sopet pri močni armadi, ko mu je bila vojska napovedana 9. aprila 1809. 12. maja se mu je že Dunaj podal; pa vendar so stali Avstrijanci terdno kot skale. 21. in 22. maja 1809 je mogel prvi pot zvediti, da ni nepremagljiv; nadvojvoda Karel ga je premagal, pa vendar je terpela vojska še do 14. oktobra 1809, katerega dne je bil na Dunaji mir sklenjen.

16. decembra 1809 se je dal od svoje perve žene Jozefine ločiti in 11. marca 1810 se je poročil z Marijo Luizo, hčerjo cesarja Franca. Večji del Evrope je zdihoval ta čas pod njegovim jarmom; samo Španjci so se še bojevali za svojo svobodo, Angleži so bili še nepremagani in Rusija je še stala, katere se je Napoleon bal. Stal je takrat na verhu svoje mogočnosti, katero mu je sreča še bolj uterdila, ko je dobil 20. marca 1811 sinčka, kateri je bil že pred rojstvom za rimskega kralja imenovan.

Proti koncu leta 1811 se je razperl z Rusi, in 24. junija 1812 je začel vojsko z njimi. V Moskvi je zgorela njegova sreča; kar je ni ogenj pokončal, jo je uničila zima in 18. oktobra 1813 je bila pri Lipski popolnoma pokopana. Gnali in podili so ga nazaj na Francozko in 14. aprila 1814 se je odpovedal cesarskemu prestolu v Parizu. Odločen mu je bil otok Elba za prebivališče, kjer je tudi ostal do 26. februarja 1815. Ta dan pa zapusti ta otok skrivaj z majhno pešico ljudi; se prepelje na Francozko in 20. marca je že sopet v Parizu. Pa kratko je bilo njegovo drugo gospodarjenje. Premagan je mogel zbežati in odpeljali so ga na otok Št. Helena v tistem morju, kjer je živel od 18. oktobra 1815 do 5. maja 1824 kot general Benaparte.

Kratkočasno berilo.

Atala.

Spisal Chateaubriand. Poslovenil po originalu Mih. Verne.

(Dalje.)

Ko iz te hoste prideva, zagledava vas misijonarije, ki na bregu nekega jezera vsred neke, cvetlic polne savane stoji. Med trobentniki (Magnolia) in gabri, poleg neke tistih starodavnih cest, ki se nahajajo proti goram, ki Kentu kviško od Floride delé — se pride va-njo. Indijani popusté, kakor hitro pastirja svojega v planjavi zagledajo, svoje dela, in mu tečejo napreti. Nekteri poljubujejo njegovo obleko, nekteri pa podpirajo njegove stopnje; matere vzdigujejo na rokah svoje majhne otroke, da bi vidili Jezus Kristusovega moža, ki mile solze toči. Na poti poprašuje, kaj se v vasi godí; temu daja svét, unega rahlo kara; govori o bližnji žetvi, o podučevanji otrok, o tolažbi v terpljenji in meša Boga v vse svoje govore.

Tako spremljena prideva do velikega križa, ki poleg poti stoji. Tu je imel služabnik božji navado, skrivnosti svoje vere obhajati. Oberne se k množici ter pravi: „Dragi spreobrnjenci moji, brat in sestra sta vam došla, in k veliki sreči vidim, da ju je previdnost božja včeraj vašim žetvam zanesla: lejte dva velika uzroka, hvaliti jo. Darujmo tedaj presveto daritev, in vsak naj se je udeleži z globokim zbranjem, z živo vero, z neskončno hvaležnostjo in s ponižnim sercom.“

Precej obleče mašnik božji neko belo obleko iz murbinega bičja; posvečene posode se vzamejo iz nekega pri podnožji križa napravljenega tabernakeljna ali hranišča;